

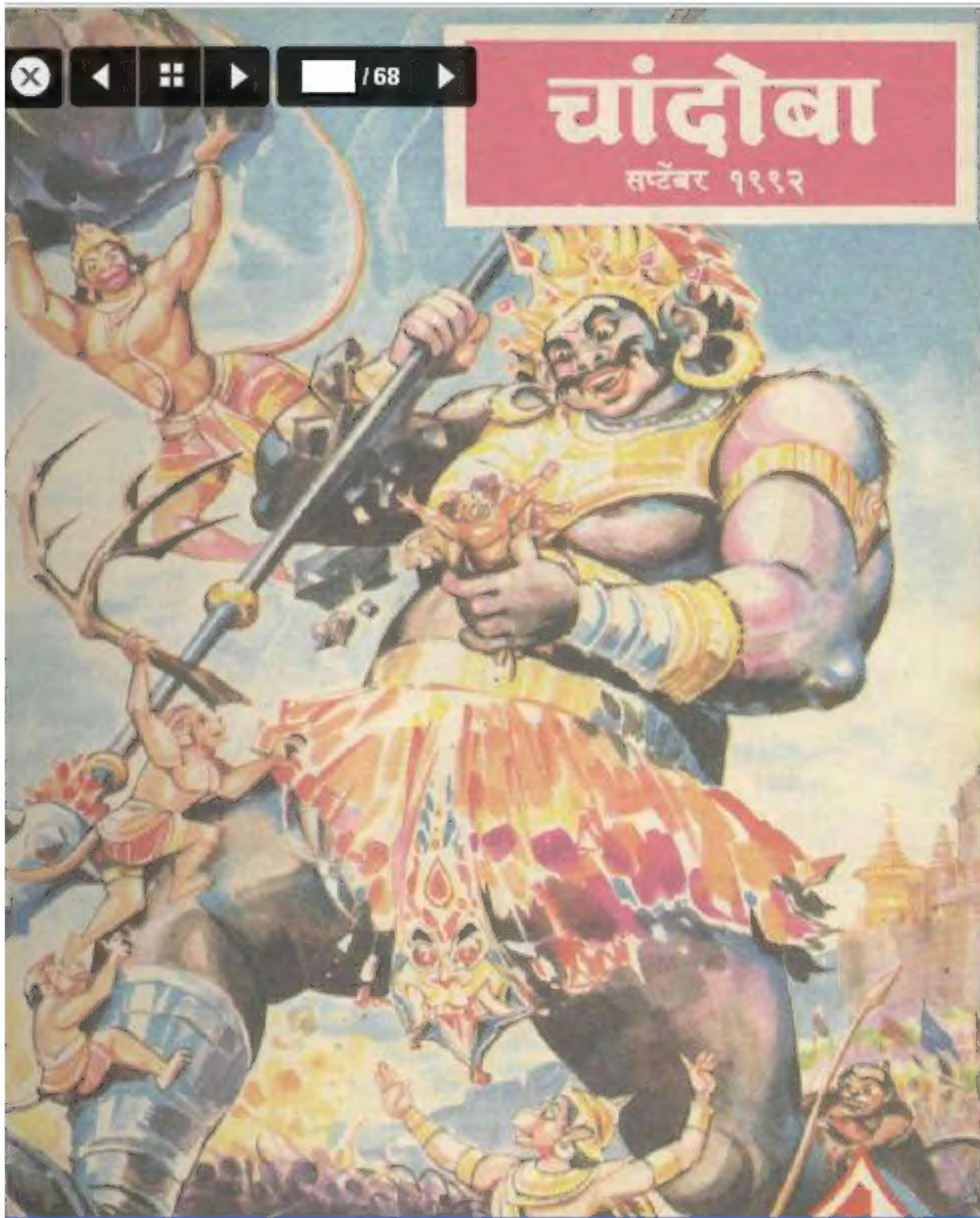

/ 68

चांदोबा

सप्टेंबर १९९२

आपसां मी केल्यामीतें

Fullscreen

127

+

×

◀

⌂

▶

8 / 58

हे दुष्टे झरलेले, मलबेसुद्ध कादुलदेव कादुलदेव कादुलदेव
माझे आवडते चॉकलेट. डेझरेटो डेझरेटो डेझरेटो चॉकलेट!

मॅकडोनाल्ड्स बॉयझ, मॅकडोनाल्ड्स बॉयझ, मॅकडोनाल्ड्स बॉयझ, मॅकडोनाल्ड्स बॉयझ, मॅकडोनाल्ड्स बॉयझ

© 2014 CAMPEO

अफगाणिस्तानात गेली चौदा वर्षे चाललेले युद्ध आता संपले आहे. मुजाहिदीन गोरबानी प्रथम सोवियत सैन्याने स्थापिलेल्या बाबरक कर्माळ सरकारची आणि नंतर डॉ. नजीबुल्ला सरकारची सहाई केली. इतकं नव्हे, तर कट्टर राष्ट्रवादी गट आपापसात सक्त राहिले.

डॉ. नजीबुल्ला यांनी आपल्या अध्यक्षपदाचा राजीनामा दिल्यावर मुजाहिदीन घटने प्रो. भिबागनुल्ला मुजाहिदीना आपले अंतर्निम सरकार स्थापन करण्याची विनंती केली. तेव्हा त्यांनी ३१ सदस्यांचे कोन्सिल बनविले, आणि नंतर कट्टर-पंथी गट हज्जे इस्लामीचे पुढारी मुसलमानीन हिकमतुल्ला यांना आपल्या कोन्सिल मध्ये सामिल होण्याची विनंती केली. श्री. हिकमतुल्ला यांनी यासाठी आपल्या काही अटी पुढे मांडल्या. त्यापैकी प्रमुख अट होती-नजीबुल्ला सरकारचे समर्थक जनरल अब्दुल रशीद दोस्तुम यांच्या नेतृत्वाखाली काम करणाऱ्या सशस्त्र सैन्याला काबुल येथून बाहेर काढणे. माचलट विभागामुल्ला यांच्या मते हिकमतुल्ला यांनी विनंती

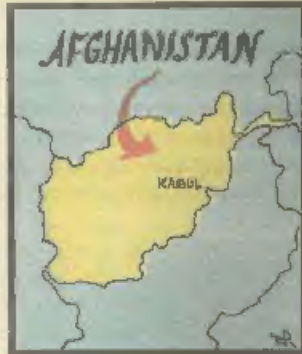
अंतरिम सरकारात सांगिल व्हावें हिक्मतजारचे प्रतिपक्षी व सौम्य कट्टरतावादी अमाल-ए-इस्लामीचे गृहमंत्री अहमदशाह मसूद यांनी याबाबत विशेष जाग्रद घेता.

वरम्यान हज्ज-ए-इस्लामीच्या सेनेने जनरल वोस्तुम यांच्या सैन्याशी युद्ध सुरू करून, कबुल दर बॉच टाकायला पुरुवात केली, यामुळे वज्रबुल मंदील अनेक जुन्या इमारती व जख्खदांचे निवास-स्थान यांचे खूप नुकसान झाले. यामुळे अंतरिम सरकारला ताबडतोब सैन्य काढून टाकणे अजिबात योग्य वाटले नाही. व या सरकारने आपले तसे मत जाहीर केले.

जलालुद्दीन हक्कांनी यांच्या नेतृत्वाखाली नेमलेल्या मध्यस्थी-समितीने विरोधी गटांना एकत्र आणण्याचा आपला प्रयत्न चालू ठेवला. अंतरिम सरकारने कमांडर अनुभाजी

मुजाहिदीन यांनी हिक्मतजार यांच्याशी व्यक्तिगत चोळणी केली. कोणत्या ना कोणत्या कारणास्तव मसूद यांचा सरकारात समावेश होऊ शकत नव्हता. शेवटी २४ मे रोजी असा निर्णय झाला की जेने वर सर्वांनी चिन्हात जावे व अंतरिम इस्लामी सरकारशी सर्वांनी सहकार्य करावे. या बरोबरच असेही ठरले की इराकी बरे चालू असलेले युद्ध अजून संपविण्यात यावे.

सहा महिन्यात निवडणुका घेण्याचा व काबुल मधून सैन्य घाले घेण्याचा निर्णय हो आला. हिक्मतजारने निघून येला आणि पोंधित केले की ओपर्थत काबुल मधून येना हरबिनी जात नाही तोपर्यंत ते सरकारशी सहकार्य करणार नाहीत. निवडणुका होईपर्यंत अंतरिम सरकार आपला कागभार नीट करू शकण्यासाठी काबुल मध्ये सैन्य ठेवणे आवश्यक आहे असे ही काही लोकांना वाटत आहे.

राक्षसाशी विवाह

स्वर्णपुरी राज्यावर धर्मवर्धन राजा राज्य करत होता. त्याची कन्या स्वर्णमुखी ही जलौकिक सौन्दर्यवती होती. कौण्डिण्यपुरी राज्यावर सर्पदंष्ट्र राजा राज्य करत होता. त्याला जेव्हा स्वर्णमुखीच्या लावण्याबद्दल कळले, तेव्हा प्रौढ वयाचा असूनही तिच्याशी विवाह करण्याची सालसा त्याच्या मनात जागी झाली. त्याला रात्री झोप लागेना. त्यांनी मनी स्वप्नी त्याला स्वर्णमुखीच विवू लागली. आपला एक बूत पाठवून त्याने धर्मवर्धनकडे त्याच्या कन्येला मागणी घातली.

स्वर्णपुरीपेक्षा कौण्डिण्यपुरीचे राज्य खूपच मोठे होते. आणि धर्मवर्धनपेक्षा सर्पदंष्ट्र होताही चांगला बलशाली. तरीही आपल्या लाडक्या कन्येला प्रौढ वयाच्या सर्पदंष्ट्रची दुसरी पत्नी म्हणून रहावे लागणे त्याला मुळीच मान्य नव्हते. त्यामुळे त्याने मोठ्या

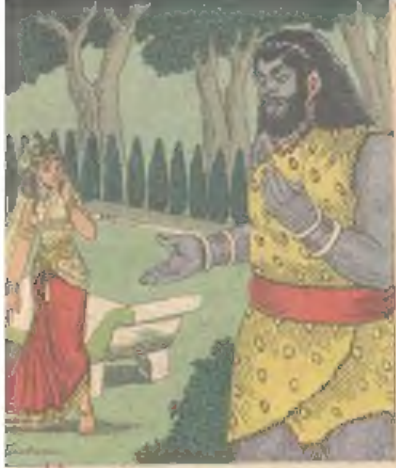
नसपणे मृदु शब्दात त्याची मागणी नाकारली.

परन्तु सर्पदंष्ट्र हा जन्मतःच मोठ्ठा अहंकारी व दुष्ट प्रवृत्तीचा होता. त्याला धर्मवर्धनचा नकार अपमानकरक वाटला. त्याने ताबडतोब सैन्य घेवून जावून स्वर्णपुरीवर चढाई केली आणि राजा धर्मवर्धन व त्याची राणी यांना कैद केले.

कैदेत राजा व राणी पांच छळ करायला त्याने सुरुवात केली. जसे का होईना, पण स्वर्णमुखीशी विवाह करण्याची जबरदस्त बाक्कशा तो बाळगून होता.

नंतर स्वर्णमुखीला धेटून तो म्हणाला, "तुझ्या अद्भुत सौन्दर्याबद्दल ऐकल्याबरोबर तुझ्याशी विवाह करण्याची इच्छा झाली मला. तू माझ्याशी विवाहाला तयार झालीस तर मी तुझ्या मातापित्यांची तुरुंगातून सुटका करीन, अन्य त्यांचं राज्यही त्यांना परत करीन.

बर्बा खुपरकर

देतो. या दरम्यान तुझं मन बदललं तर टीकच आहे. न पेश्व जबरदस्तीनं का होईना, मी तुझ्या गळ्यात मंगळसूत्र बांधीनच, अन् त्याबरोबरच तुझ्या आईचा नांवा पाशीही देईन."

अशा तऱ्हेने बाबला राग बाहेर काढत दाणदाण पाय आपटत सर्पदंष्ट्र तेथून विचून पोचा. तो भेटणाऱ्याबरोबर एक राक्षस स्वर्णमुखीसोबत फक्त आला. त्याला पाहून ती दचकलीच! राक्षस तिला म्हणाला, "मी कंचुक, बदुशय रुपात ढकडून जगत असताना मी तुझं बोलणं ऐकलं. आता तू माझ्याशी विवाह कर."

स्वर्णमुखीला त्याचे बोलणे ऐकून जास्तच आश्चर्य वाटले. ती म्हणाली, "मी तसं कुणीच बोलले होतं. मी तुझ्याशी खरोखरच विवाह करीन, बस तुला काटखंड कसो? राक्षस आणि मानव पुढतीचा संबंध कसा राखण आहे?"

"तू एक राजकुमारी आहेस. वचनबोध तुला शोभत नाही. वचनपालन करणं, म्हणजेच राजवंशाची कृतीनता अधुण देवणो" राक्षस म्हणाला.

स्वर्णमुखी बिचारी आधीच सर्पदंष्ट्रमुळे पिडलेली होती. आता त्यात या राक्षसाची आणखी भर पडली. तिला बोडा वेळ याबद्दल फार दुःख वाटले. रोवटी ती म्हणाली, "माझ्याची विवाहाच्या तीन अटी आहेत. त्या तू पाळायला कसून न्यायला हवेस."

"अटी? कसल्या अटी?" घाबरत

कंचुकने विचारले.

"पहिली अट-तु या क्षपापासून मांसभक्षण सोडून जायचंस. दुसरी-आपली हिंसक वृत्ति सोडायला हवीस तू. अन् तिसरी म्हणजे-आमच्या राज्यात एक जीवनवी यज्ञात. एका पहाडाने तिचे पाणी मग अडवलं आहे, त्यामुळे खरंचसं पाणी समुद्रात वाहून जातय. तू तो पहाड तिथून हटवलास, तर आमच्या राज्यातही वरीचशी जमीन हिरवी होईल. स्वर्णमुखीने अटी सांगून टाकल्या.

कंचुक स्वर्णमुखीकडे पहात म्हणाला, "पहाडाची काय गोष्ट! तो मी अस्ताच हटवू शकतो. फार सोपं आहे तें. पण तुझी पहिली अन् दुसरी अट फार कठीण आहे. तरीही तुला माझी कायको वनवण्यासाठी त्याही अटी पाळीन मी. तुझा अटी पूर्ण करून जवकरच येईन मी इथे." असे म्हणून राक्षस अदृश्य झाला.

एकाच आठवड्यात स्वर्णमुखीला बातमी मिळाली की, वडीचे पाणी अडवणारा पहाड तेथून दूर झाला आहे. यानंतर आणखी एक आठवडा नोटल्यावर कंचुक परत आला. तो खूपच अशस्त व जारीक झालेला दिसला. त्याला राजकुमारीने असे होण्याचे कारण विचारले.

मोट्या दीनपणे राक्षस म्हणाला, "तुझ्या अटीसाठी मी मांसप्रक्षण सोडून दिलंय. केवळ फळं अन् कन्दमूळ खात असतां हल्ली मी. परन्तु ते खावून जगणं मला फार कष्टाच जात आहे."

आता स्वर्णमुखी म्हणू लागली, "कंचुक! मला तूतं कीतुक केल्याशिवाय रहावंत नाहीये. तुझ्याशी विवाह करायला मी आता तयार आहे." आणि तिने दुष्ट सर्पदंष्ट्र राजाबद्दल सांगून कंचुकला म्हटले, "प्रथम त्या दुष्टाचा अन्त न्यायला हवा. म्हणून तू त्याला मारून टाक."

आता कंचुक बोडा वेळ विचारात पडला. तो म्हणाला, "सर्पदंष्ट्रला मारणं मला कठीण नव्हतं; पण आता तें काम माझ्याच्याने होणार नाही. तुझा अटीप्रमाणे मी आता शान्त स्वभावाचा झालो आहे. मी हिंसा नाही करू शकत."

हे ऐकताच स्वर्णमुखीला फार आनन्द वाटला. आपल्यासाठी याने तर राक्षसवृत्तीच

अजिवात सोडून दिली. प्रथमच तिला राक्षसाच्या कृतीबद्दल आनन्द वाटला अन् आता तर मनात त्याच्याबद्दल प्रेमही वाटू लागले. दोन-तीन क्षण विचार करत ती खूप राहिली अन् नंतर आपल्या मनातले बोलू लागली.

"सर्पदंष्ट्र जिबन्त असोपर्यंत आपल्याला तो लग्न करू देणार नाही. त्याने जनीतिने आमच्या राज्यावर हल्ला केला. माझ्या आई-वार्वांना त्याने तुरुंगात डांबले वन् जबरदस्तीनं माझ्याशी विवाह करायचं ठरवलं. अशा दुष्टाचा मारण्यामुळे तुझा व्रतभंग मुळीच होणार नाही."

तरीही नकारात्मक स्वराने कंचुक म्हणाला, "दुष्टाचा अंत करणं चूक नव्हे.

पण त्यानं साडी कुठे काप मागलीक केलीय?" अशा व्यक्तीला मारून तुझ्याशी लग्न करायचं म्हटलं तर तो स्वार्थ होईल माझा. म्हणूनच हे क्लेश नाही करणार मी."

राक्षसाचे बोलणे खरे आहे हे मानून स्वर्णमुखी थोडा वेळ चूप राहिली. नंतर ती म्हणाली, "ठीक आहे-पण मला विचार करायला थोडा वेळ द्या. एक आठवड्यानंतर आपण पुन्हा या श्रुचानात येईल या."

पुन्हा एक आठवडा लोटला. स्वर्णमुखी बुचानात एका झाडाखाली बसून अन्तःसल्लस विचारत गुंतली होती. हताश्यात कंचुक तेथे फक्त होबून बिसाळ नागला, "राजकुमारी, काय विचार केलाय, बोल नवकर!"

त्याच वेळी नेमकं सर्पदंष्ट्र तेथे आला. राक्षस व स्वर्णमुखी यांच्याकडे आश्चर्याने पाहिले अन् स्वर्णमुखीला विचारले, "राक्षसाशी जगदी नभिता बोलत आहेस! कोण आहे हा राक्षस?"

स्वर्णमुखीही न भिता उत्तरली, "हाही तुम्याचसारखा माझ्याशी विवाह करण्यासाठी प्रतीका करत आहे. पण तुम्याप्रमाणे कैवेत नवीरे ठेवून जबरदस्तीने नव्हे. ती तयार असेल तरच."

हे ऐकताच सर्पदंष्ट्रने म्यानातून आपली तलवार बाहेर खेचली आणि तो म्हणाला, "अरे राक्षसाधमा, माझ्याशी स्पर्धा करायचं सहस करतलंय कसं तुला? चला, मी आताच वध करतो तुम्हा." आणि त्याने कंचुकवर

तलवार भुगारली.

कंचुक आता रागावला. त्याने सर्पदंष्ट्रच्या हातातली तलवार खेचून घेऊन दूर फेकून दिली आणि त्यालाही अचलून हवेत राखण खूप फिरवून तांब फेकून बिले सानी पडताच शक्त ओकत सर्पदंष्ट्र भरून गेला.

राजा भरून पडताच कौडिभ्यपुरचे सैन्यही पळून गेले. स्वर्णपुरीचे राजा-राणी मुक्त झाले त्यांना जेव्हा सारी हकिकत कळली, कि स्वर्णमुखी राक्षसाशी विवाह करायला निघाली आहे, तेव्हा ते घाबरून गेले. पण स्वर्णमुखी म्हणाली की, "सर्पदंष्ट्र खरा राक्षस होता; पण कंचुक माझ राक्षस-रूपातला श्रेष्ठ मानवच म्हणायला हवा." रोवटी सजा घडव घेऊन व राणी बांना या विवाहाला संभति द्यावी लागली.

रोवटी एका शुभमुहूर्तावर कंचुक व राजकुमारी स्वर्णमुखी यांचा विवाह पक्का झाला. स्वर्णमुखीच्या राक्षसात कंचुकने संगलसूत्र बांधताच त्याचे

राक्षसरूप पातळून एक मुंदरही राजकुमार तेथे विसू लागला.

सर्वजण आश्चर्याने पाहू लागले. राजकुमार बोलू लागला, "मी वत्सल देशाचा युवराज विक्रमसिंह, शुलक्रुणातून परत येत असता एका देवकन्येने माझ्याशी विवाहाची इच्छा फक्त केली. मी नकार दिल्याने तिने मला शाप दिला अन् मी राक्षस बनलो. मी प्रार्थना केल्यावर त्या देवकन्येने मला अःशाप दिला की, एकाही राजकुमारी स्वेच्छेने माझ्याशी विवाह करील तर मला माझ रूप परत मिळेल."

राक्षसाची ही कहाणी ऐकून राजा-राणीसह स्वर्णपुरीची सारी जनताही खूप झाली. विवाहानंतर स्वर्णमुखीला आपल्याबरोबर वत्सलदेशी घेऊन जाऊन विक्रमने मापल्या माता-पित्यांना सारी हकिकत निवेदन केली. तेही खूप आनन्दले. तंतू विक्रम वत्सलदेशाचा व स्वर्णपुरीचाही राजा झाला व आनंदाने त्याने दोन्ही राज्यांचे पालन केले.

राजनीति

हेमान्तर राज्याचा कोषाध्यक्ष वीरभद्र याच्याबद्दल राजाकडे खूप तक्रारी आल्या की, सोटे हिशोब मिळत नाहीत तो खजिन्यातला पैसा खाल आहे. अनेकांनी राजाला बागितले की वीरभद्र बघ्याचारी आहे.

एके दिवशी वीरभद्रला राजाकडून बोलावले जाते. कोणाचा पाटले की जाता वीरभद्र पचम्युत होणार! परंतु राजाने त्याला केवळ चहापा देऊन सोडून दिले. तो म्हणाला की-येंवून पडे हिशोबात तरी घडबड कितली तर माफ जेसे आणार नाही. शोकांत तर स्तब्ध होतो की बघ्याचारी कोणाचा राजा कधीच दया दाखवत नाही. मग याच वेळी असे कासे घडले? कोणालाच काही समजत नाही, यवराणीलाही शंका आली, अर्ध दिवस ती अजमावसोर घडत होती.

यावर हसत राजा म्हणाला, "वीरभद्रने आपल्या दोन कुरूप मुलींचे विवाह करले; म्हणून यांपासून घर बांधले. त्यांचे जाता बघही शांत आहे. इतून त्यांची हकालपट्टी आली, तर त्यांना नव्याच कुठे नोकरीही मिळणार नाही. म्हणून इतके दिवस हिशोबात पोलमाच पाहत हो की ही तिकडे दुर्लक्ष केले. पण जाता तो कधी लजिन्याच्या रकबेत लवळाढवले करायचे महत्त्व करणारच नाही. जाता अर्ध आपण दुसऱ्या कोणाला कोषाध्यक्ष केले, तर याच गोष्टीची पुनरावृत्ति होईल की नाही? म्हणूनच वीरभद्रला नोकरीवरून काढी व कच्चा हो ही पुनरावृत्ति टाळली आहे. आता आपणच सांगा महाराजी, कि की तिकडे केले की नाही?"

महाराजीने म्हणून राजाला संघीत बघावली.

-धरतरा जोशी

४

(ज्योतिषाचार्याच्या पत्न्यावरून राजा वीरसेन व राणी यवदेवी जेव्हा विवाहकालीन योद्ध्याला वेवस्थेतील विप्रमयवशात गेले, तेव्हा राजकुमारी येवून नाहीवी शास्त्राचे त्यांना आढळले. तिला रोवून कसे काढले याबाबत राजा, राणी आणि सेनापती अग्रसेन यांनी बराच विचार केला अन् विचार करतच ते शारेजम राजवाड्यात परतले. स्थानंतर...)

राजा वीरसेन दरबारात आपल्या स्वामी बघना होता. मन्की, सेनापति, न्यायाधीश, सरलागार वगैरे सर्व अधिकार्यांनी दरबार गच्च भरला होता. यवराणीच्या नाहीरी होण्याची वार्ता राजाने त्यांना थोडक्यात सांगितली.

ही वार्ता कळताच दरबारात कुबडून सुरु झाली. राजाचे तिकडे लक्ष जातच एक सरलागार अंभा राहून म्हणाला, "युवराज्ञी

विवाहकालीन श्रीधरकालीन विप्रमयवशात पाटबघ्यात जाले, तेव्हा तिच्या राजाची कडक व्यवस्था न ठेवल्याबाबतच मला संशय पेटत आहे. युवराणीबरोबर रहाण्यासाठी केवळ एकच म्हत्वाची दासी ठेवणं आणि जेवणखाण नेण्यासाठी असणाऱ्या दासींचे ताबडतोब परत फिरणं, वगैरे ज्योतिषाचार्यांनी सांगितलेल्या साऱ्या अटी संशयास्पद वाटत आहेत."

बांबोबा

सल्लागाराचे हे जोलणे ऐकताच दरबारत खळबळ माजली. तेव्हा सान्यांना शान्त करण्याच्या इश्टानात राजा म्हणाला, "या बाबत आचार्य वाचस्पति यांचा संशय घेणं बरं नाही. तो राजपरिवाराचे एक निकटवर्ती हितचिन्तक आहेत. त्यांच्यावर आम्हा सर्वांचाच गाढ विश्वास आहे. क्वच त्यांनीच आम्हाला असा सल्ला दिला होता की, आम्ही आज सकाळीच विद्यावतीस भेटून यावे. त्यांनी आम्हाला साबटलही नावधगिरीची सूचना दिली होती की तिची वाईट बहदशा आता सुरू होत आहे. अशा माणसाबद्दल संशय घेणं बरोबर होणार नाही."

यानंतर विनिटभर दरबार अगदी शान्त

होता. मन्याने ती शान्तता मोडत विचारले, "हे जगत्पति आचार्य खरे कोण आहेत?"

"आपल्या प्रमुख ज्योतिषाचार्यांचे मित्र आहेत ते. तेही स्वतः एक महान् ज्योतिषाचार्य आहेत. विशेष घटनांबाबत ते आपले ज्योतिषाचार्य वाचस्पति यांच्याशी नेहमीच विचारविनिमय करत असतात. त्यांच्या शास्त्रीय ज्ञानाबाबत शंका येण्यासारखे काही सत्ता तर दिसत नाही." राजाने माहिती पुरवली.

युवराणीच्या अदृश्य होण्याची वार्ता सान्या राज्यात प्रसृत करण्याचा निर्णय घेऊन दरबार समाप्त झाला.

युवराणीच्या माहिती होण्याची वार्ता ऐकून सान्या राज्यातले लोक चिंत्त झाले. शहरातली जनता इकडे-तिकडे टोळक्या-टोळक्यांनी जमून याच गोष्टीबद्दल आपसात बोलत राहिली. पत्न्येकाने आपापल्या परीने आपला संशय बोलून दाखवला. पण वस्तु-स्थितीचे खरे ज्ञान कोणासच नव्हते.

"ज्याने राजकुमारीला पळवले असेल, तो आपल्या राज्यातला माणूस नक्कीच नसेल. हे कोणा तरी परकीय माणसाचे काम असावे. आपण सर्वजण महाराज व महाराणीवर इतके प्रेम करतो की त्यांना दुख होईल असे कृत्य आपल्या हातून घडणं केवळ अशक्य!" एक महातारी म्हणाली.

"सरोवरच्या आसपासच्या जंगलातल्या गुहांबद्दल मला खडानु खडा माहिती आहे.

मी आजच तिकडे युवराणीच्या शोधामाठी जाईन युवराणीचा शोध लागेपर्यंत मी एक घोट भर पाणी सुद्धा पिणार नाही." एक तरुण म्हणाला.

इकडे युवराणीच्या गायब होण्याची वार्ता ऐकून आचार्य वाचस्पति महानात येऊन राजाला विचारू लागला, "महाराज, राजकुमारी बद्दल मी ऐकलं ते खरं आहे?"

"जे न पडावं, ते तर घडून चुकलंय. आता विद्यावतीवर अन्य काही संकट न पावं, यासाठी आपण काही करायला हवं. काय करावं, याबद्दल आपण काही स्वयं शकाल? तिच्या तब्येतीसाठी आपण जसा सूचना दिल्यात, सल्ला दिलात, तो पालून आम्ही तिचा सरोवरभक्तात ठेवली होती. आता ती कुठे आहे, याचा पत्ता आपणच लावायला हवा." गंभीर स्वरात राजा उत्तरला.

"माझी विद्यावती फारच नाजूक आहे. आता ती कुठे आहे अन् तिच्यावर विचारीवर काय संकट आली आहेत कुणाला ठाऊक? कुठे ही असो, मुरझित असली म्हणजे बरं! तिच्या जिव्यावर तर काही चेतनं नसेल ना? आमच्या भाग्यात काय काय वाटून ठेवसंय कोण जाणे?" डोळ्यांना पदर लावत राणी अडगारली.

ज्योतिषाचार्य काही वेळ क्वही बोलूच शकला नाही. पंतर स्वतःला सावरून राजदंपतीला मानवना देत तो म्हणाला, "आता असा नुसतच दुःख करत राहून कस

चालेल? आपण दोघांनी धैर्याने या संकटाला तोंड द्यायला हवं. युवराणीवर क्वहीही संकट येणार नाही. पूर्ण चन्दावर अशी ग्रहणक्वली काही वेळ छाना पडते. तसंच आहे हे! मी आता ताबडतोब जाऊन तिची जननगिक सल्लाजीपूर्वक पाहून, ती आन कोणत्या दिशेला आहे याचा शोध लावून नुम्हाला लगेच येथून सांगतो." आणि तो येथून निघून गेला.

घरी येऊन वाचस्पती युवराणीच्या पथिकेचे बारकाईने अध्ययन करू लागला. ताडपत्रीचे ग्रन्थ काढून संदर्भ पाहू लागला. खूप वेळ गेला, पण जगत्पती आचार्याचा कुठेच क्वही पत्ता नव्हता. केवळ त्याच दिवशी नव्हे, तर पुढल्या दिवशीही तो आला

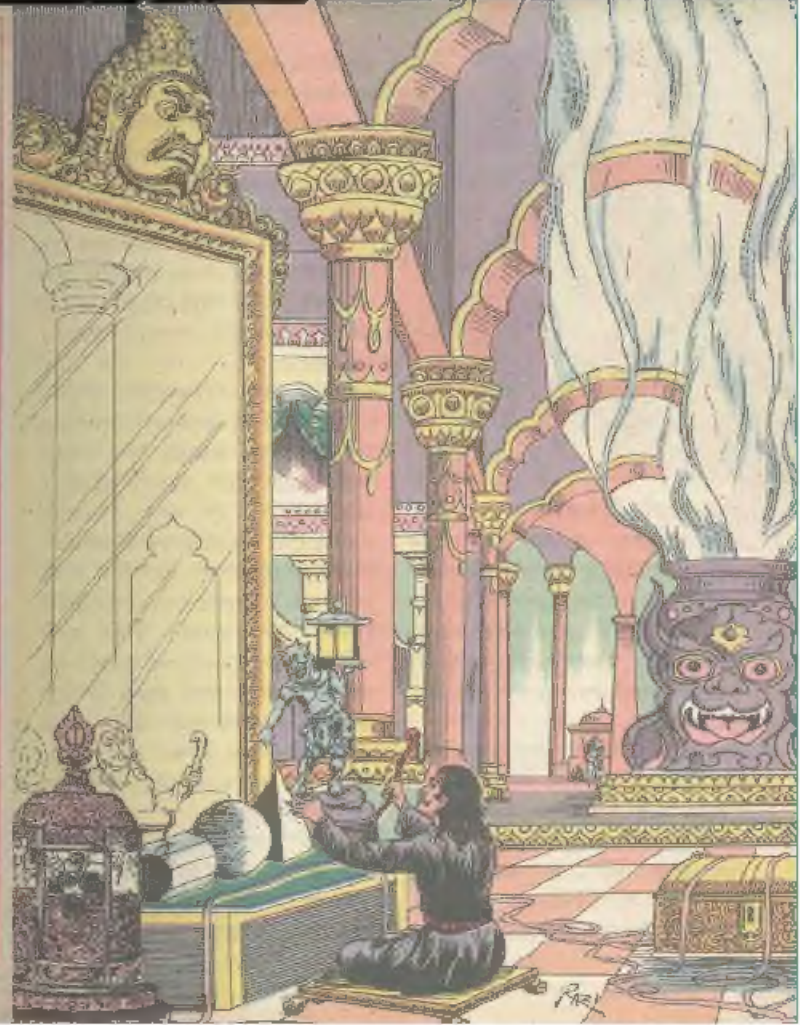
नाही. तिसऱ्या दिवशीही तो न बाल्याने बाबस्पतीला जावच्य वाटू लागले. त्याच्या मनात एक एक करून अगोदरच्या सगळ्या घटना येऊ लागल्या. युवराणीला अचानक अशक्तपणा येणे, तिच्यासाठी आपण सुचवलेले औषध, तिच्याबद्दल जगत्पतीची केलेली चर्चा - या सगळ्या गोष्टी त्याला आठवल्या.

जगत्पती तसा राजवराण्यातला होता. त्याचा आज्ञा कैलासपती हा तर हिमगिरीचा राजा त्रिलोकपती याचा धाकटा भायूच होता. बुद्ध मोठ्या भावाला मूलबळ नसल्याने त्याच्या बागी आपणच हिमगिरीचा राजा बनणार असल्याचे स्वप्न तो बाळगून होता. परंतु त्रिलोकपतीच्या मृत्युनंतर त्याच्या

बहिणीचा मुलगा युवापती हा राजा बनला आणि कैलासपतीवर राज्यभट्ट होऊन जंगलात रहाण्याची पाळी आली. पुढे अचानक आपल्या दुर्भाग्याचा विचार करताना त्याला ज्योतिषशास्त्राबद्दल आकर्षण वाटू लागले. देशेदेशीच्या ज्योतिषी लोकांना भेटत, मानवजीवनातल्या भाग्याचा खेळ पहातपहात त्याने आपले आयुष्य घालवले. कैलासपतीचा पुत्र राजपती याचेही ज्योतिषशास्त्रावर चांगलेच प्रेम होते. त्याने आपला पुत्र जगत्पती याला ज्योतिषशास्त्रा बरोबरच पुरातन ग्रन्थातले व जंगली जातीच्या लोककथन स्वराः शिकून घेतलेले मन्त्र-तन्त्रही शिकवले. अशा रीतीने जगत्पती मंत्र-तंत्र व इदजाल विद्येतही प्रवीण झाला.

जगत्पतीने राज्यभट्ट झालेल्या आपल्या बाजोला व पिताचा जंगलातला महाल आणखी चांगला मजबूत केला. हा महाल फारसा कोणाच्या लक्षात येण्यासारखा नव्हता. त्या बाजूला फारसे कोणी फिरकत नसे. अनेकांना तर जंगलात इतकं शांत जायला भीतीच वाटे. आणि तिथे राहून तो रात्रीदिवस मन्त्र-तन्त्र आणि इदजाल-विद्येत आणखी आगळी प्रवीण होण्याचा परिश्रम-पूर्वक प्रयत्न करत राहिला.

जगत्पती केवळ मन्त्र-तन्त्र व ज्योतिषशास्त्र एवढ्यावरच संतुष्ट नव्हता, तर आपल्या विद्येच्या महाप्याने हिमगिरीचा

सोडला तरी आगळी दुसऱ्या एकाद्या राज्याचा राजा बऱ्याचशी जागा करू लागला. त्यासाठी तो राजनीति शास्त्राचाही अभ्यास करू लागला. अशातच बऱ्याच दिवावती बटुलची बात ऐकून त्याच्या मनात आशा पालवची की, आता तर नशीब आपल्याच दाराचा दरवाजा ओठावत आहे!

दीर्घायीच्या राजाची एकुलती एक कन्या विद्यावती सरोवरातील विश्राममंदनात एकटीच होती. बाबस्पतीने म्हटले होते की तिची ही ग्रहदशा संपल्याबरोबर तिला विवाहयोग आहे. ही सर्व माहिती मिळाल्यावर जगत्पतीच्या मनावे आले की, आपला या विद्यावतीशी विवाह झाला, तर

वोरीवरीचे सिंहासन आपल्याच हाती येईल. हा विचार बोकसत शिरल्यावर मात्र तो शांत राहिला नाही. आपला विचार खऱ्या-सृष्टीत बाबस्पतीची वेगवेगळ्या योजना त्याने आखल्या. संपूनछपून त्याने सरोवराच्या आसपासच्या गावाचे नीट निरीक्षण केले. नावेच्या पाटापासून दूर बसणारी, झाडाझाडातून जाणारी एक अरुंदशी वाटही त्याने शोधून काढली आणि गुप्तपणे एका नावेचीही व्यवस्था करून ठेवली.

विश्राममंदनातून राजकुमारीचे अपहरण करून जंगलाच्या मध्यभागी असलेल्या आपल्या जादूच्या महालात तिला लपवून देवायचे आणि तिची ग्रहदशा संपल्यावर स्वतःच तिला घेऊन जाऊन राजाहाती सोपवायचे, तर असे दाखवायचे की जसे काही तिच्या अपहरणाबाबत आपल्याला कमी माहीतच नाही! आपणच तिला शोधून काढले व आता तिला राजाकडे घेऊन आलो आहोत-असे सर्व नाटक करण्याचा त्याने धाट घेतला. राजदंपती हसू होऊन तिचा ने आपल्याशीच विवाह करून देतील, असा एकूण जगत्पतीचा विचार होता. बास, आपला हा विचार अंमलात आणायच्या जुझोपाला लागला तो!

आचार्य वाचस्पतीला याबद्दल जराही काही कल्पना नव्हती. तो जगत्पतीची वाट पहात राहिला. तीन दिवसपर्यंत त्याची वाट पाहून पोबडी बाबस्पती स्वतःच राजाकडे

मेढायला येता.

तो राजवड्यात पोचताच, त्याला सेनापती अग्रसेन युवराणीला शोधण्यासाठी आपण कार्यकाय केले, त्याचा अहवाल राजाला सांगत असलेला दिसला. वाचस्पतीला पहाताच राजाने विचारले, "आचार्य! विद्यावती आहे तिचे ठीक तर जाहे ना? तिच्या जिवाला काही धोका दिसत नाही ना? तिचे प्रकृतिमान ठीक असेल ना?"

"महाराज याबाबत आपण जराही संशय बाळगू नका. युवराणी असेल तिचे नक्कीच उत्तम स्थितीत असेल. तिच्यावर कसलेही संकट आलेले नसेल! ग्रहस्थिति पाहून असं वाटतंय की ती आता आपल्या नगराच्या परिचमेकडे आहे. तिच्या जिवाला कसलाही धोका नाही. तिची प्रकृति अगदी उत्तम आहे. आपण मुळीच काळजी करण्याचे कारण नाही." वाचस्पतीने आपला शोध सांगितला.

"आपल्या राज्याच्या परिचमेला तर जंगल व पहाडच आहेत ना! तरीही तितकं घुसता आले, तितकं आत जाऊन शिपायांनी शोध केला. अतःकडे गेलेले शिपाई मात्र अजून परतलेले नाहीत." अग्रसेन बोलला.

"त्यांना परत येवू देत. त्यानंतर ज्योतिषाचार्यांच्या बोलण्यानुसार पुन्हा परिचमेकडे सैनिक पाठवू. अच्छा, तुम्हण होताय की कोणी एक युवक विद्यावतीला शोधायला जायची परवानगी मागत आहे!

कुठे जाहे तो? त्याच्याबरोबर शिपाई हवेत बशी त्याची भागणी आहे का?" राजाने विचारले.

"नाही महाराज! तो म्हणतोय की राजकुमारीला शोधायला तो एकटाच जाणार आहे. त्या प्रयत्नात सफल झाला तर ठीक, पण त्यात बर त्याला मृत्यू स्वीकारावा लागला, तर त्याच्या म्हाताच्या आईची जबाबदारी मात्र आपण घ्यावी-इतकीच त्याची विनंती आहे. त्या तरुणाला पाहून तर तो कोणी जुगा-सुंगा माणूस काढत नाहीये. मला वाटतंय की त्याला संमति द्यावी, तो सफल झाला तर आश्चर्य दाटायला नको!" अग्रसेनने म्हटले.

"असं? तो तरूण जाहे कुठे?"

राजाने विचारले.

"महालाख्या प्रवेशद्वारीच वाट पहात आहे तो! बोलवायचं त्याला आत? तो बराच वेळ आत बोलवण्याची वाट पहात आहे." कुप्रसेनने विचारले.

"हो, बोलवा ताबडतोब. मना त्याच्याशी काही सल्लामसलत करायची आहे." राजाने आज्ञा दिली.

कुप्रसेनने एक शिपायाला त्या तरुणाला घेवून याचना सांगितले. नंतर वाचस्पतीकडे वळून त्याने विचारले, "आपण जगत्पती! आचार्यांना पाहिलंत? पाहिलं असलं तर केव्हा पाहिलंत आपण त्याला?"

"नाही. चार दिवसांपूर्वी तो माझ्याकडे आला होता. त्यापूर्वी रोज तो माझ्याकडे येत असे. रोज दोन-तीनदा माझ्याकडे आल्याशिवाय जणू त्याला चैनच पडत नसे. आता का येत नाहीये, हे कळत नाही मला! कदाचित् काही महत्त्वाच्या अशा कामासाठी कुठे गेला असेल. पण तसे असेल तर एका पर्यंत त्याने परत येऊन मला भेटायला हवं

होतं. माझ्याकडे आल्यावर पाठव का त्याला आपणाकडे?" आचार्य वाचस्पतीने विचारले.

"नको. महाराजांकडून मला कंठलं की चार दिवसांपूर्वी तोही आपणानेरोबर आला होता. मी आपलं सहज म्हणून विचारलं, की युवराणीच्या अदृश्य होण्याकडून त्यांचं काही म्हणणं असेल तर विचारलं. या कायत त्याला काही माहिती असण्याची शक्यता आहे." कुप्रसेन म्हणाला.

वाचस्पती तेव्हा निघणार इतक्यात एक शिपाई एका युवकाला घेऊन तेथे पोचला. युवक मोठा रुबावदार दिसत होता. त्याचे तीक्ष्ण डोळे पाहून ज्योतिषाचार्य क्षणभर दन्तकले. ते विचारात पडले की युवराणीला एकटाच शोधायला निघणारा या युवक कोण असावा? बरोबर कोणाला तरी घेऊन जण्यात थांबा काय बरे अडचण असतवी? विचार करतच तो महालाबाहेर पडला.

(पुढे चालू)

वीणाधरीचा विवाह

अटळ निश्चयी विक्रम पुन्हा पहिल्या प्रमाणे झाडाकडे गेला; त्यावरून प्रेत खुतरवून ते त्याने खांपावर टाकले आणि मीन स्वीकारून तो स्मशानाकडे चालू लागला. तेव्हा त्या प्रेतातला वेताळ बोलू लागला, "राजा, या भध्दराणी तू अगदी मनसासून हे जे कष्ट करत आहेस, ते पाहून मला असं वाटतंय की तुला काही विशिष्ट बुद्धि साध्य करायचं आहे. कसलं काम आहे ते? ते काम तुझ्या शक्ति-सामर्थ्याला व प्रतिभेला प्रतिष्ठा प्राप्त करून देणारं असेल, कि त्यामुळे तुला अपमानित न्हावं लागेल? अनुभवी लोक नेहमी बसंन सांगतात की कोणीही कधी आपल्या शक्ती बाहेर असाध्य असं असणारं काम करायचा प्रयत्न करू नये. ही एक सत्यवाणी आहे. हे तुम्हें स्पष्ट करून सांगणारी वीणाधरीची गोष्ट मी तुला सांगतो. नीट लक्ष देवून ऐक. तुम्ही वाटही सुलभपणे संपेल व कष्टही जाणवणार नाहीत." आणि

वेताळाच्या गोष्टी

वेवळ गोष्ट मांगू माराला

चन्ककान्न राज्यात रामदेव नावाचा एक गरीब शेतकरी होता असे त्याच्या नायकोच नाव होते. कामाक्षी त्यांना विवाहानंतर बऱ्याच वेळांने एक मुलगी झाली ती दिसायला फारच सुन्दर होती तिचे शरीर सुवर्णकान्तीने झळझळत असे. तिचे अद्भुत असं सौन्दर्य पाहून रामदेव फारच आनन्दित झाला. आसपासचे लोक आले की तिच्या सौंदर्याची तोंड भरून स्तुति करीत, त्यांना तिचे नाव ठेवले वीणाधरी.

वीणाधरी चन्ककले रामाचे दिवसेंदिवस वाढत राहिली. अतः त्यावर तिचे सौन्दर्यही जास्त जास्तच निखळ लागले. तिला पाहून गावकरी म्हणत की 'वीणाधरी' तर एकाद्या

राजकुमाराला शोभशी विसनेय असे अदभुत लावण्य राजवाड्यातही सद्गना घेऊन घेऊन गेले. रामदेव खरोखरीच मोठा भगवान आहे की त्याला अशी अनपेक्षित लावण्यवती कन्या लाभली आहे.

ही बोलणी वीणाधरीच्याही कानांनी पडत त्यामुळे तिच्या मनात ही गोष्ट पक्की रुजली की आपल्यासाठी पक्का गणकपारब योग्य पण असून अन्य कोणीही नाही. तिने आपल्या मनाशी निश्चय केला की नरन करीत तर एकाद्या सुरेख राजकुमाराशी नाहीतर नित्य कुमारीकच राहीन.

रामदेवचा पित्र चन्द्रकिशोर नावाच्या मनात आण की, वीणाधरीला आपली सून केल्याची त्याला शिवकुमार नावाचा एक मुलगा हाता चन्द्रकिशोर मित्राला तेव्हाही म्हणे, 'मी तुझ्या वीणाधरीला आपली सून केल्याने मला माराला ही काही कमी सुटत नाही. शिवाय तो बांगला कानावर आणि मनुष्यसंयमन आहे. बोंबे ही एकमेवला अगदी अनुरूप आहेत.

वीणाधरी व शिवकुमार विवाहयोग्य वयाचे झाले. एक दिवस शिवकुमार वीणाधरीला म्हणाला, 'वीणा, मी आपल्या मनाची गोष्ट तुझ्या जवळ बोलतोय. मीर ध्यान देऊन एक नू मला आपल्या प्राणाद्वय की पद्य आहेत तू संमान दिलीस तर आपला विवाह सावाच म्हणून समज.

गावर वीणाधरी भुत्तरनी तुझ्याशी विवाह करायला तशी विचार माग्या मनात

— बाबेचा

ही मला तर एकाद्या राजकुमाराशी बघ करायचे आहे. माझ्याशी विवाह करण्याचा विचार तु आपल्या डोक्यातून काढून टाक.

तु एकदा शिवकुमारच मला छट्ट झालं तो म्हणाला, 'बाबू, विवाहाच्या बाबतीत मला बरोबर घेईल? हा पण मला मनात मी सांगून ठेवतो. मी विवाह कला तर तुझ्याशीच करीत, नाहीतर जन्मभर तसाच राहीन.'

हा बोलण्यावर वीणाधरीने काहीच भाव दाखवला नाही, ती मुकट गतिनी एकाद्या राजा-खेराजाशी विवाह करायचा मनात तर केवळ सौन्दर्य पुरेस होणार नाही. त्यासाठी व्यवस्थित पोशाख आणि माफ-सुधरी भाषा याच्या बरोबरच दुसऱ्याशी आख्याची गीट सुधारलेली पद्धती मालीत हवी वीणाधरीच्या मनात असा विचार आला. यासाठी अनुभव अवायतत हवा वीणाधरीने यासाठी आपाणी शोभून काढला- महाराणीची सेविका बनून राहण.

वीणाधरीची एक मैत्रीण पद्मदीपिका काही दिवसापूर्वीपासून महाराणी चन्द्रावतीकडे पावला म्हणून काम करत होती. तिच्या मदतीने वीणाधरीने महाराणीकडे काम मिळवले. राजवाड्यात बाबरायची कला शिकवली. राजघराण्याच्या रीती-रिवाजांचे तिने अध्ययन केले, मोठे बोलण्याची कला तिने शिकवल्या. शिकून घेतले.

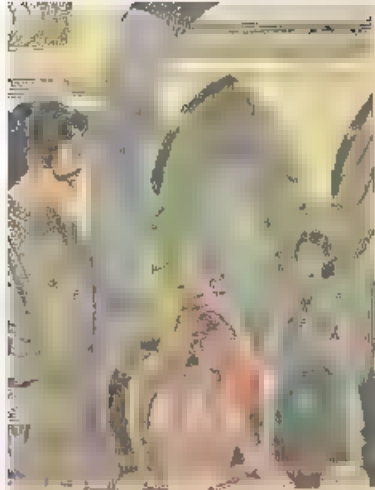
एकदा एक चित्रकार महाराणीकडे आला व म्हणाला, 'महाराणी, मी काढलेलं एक चित्र आपणाला भेट म्हणून द्यायला आले आहे.'

वीणाधरीने ते चित्र घेऊन महाराणीच्या हाती दिले. त्या चित्रात सूर्यास्ताच्या वेळचे फारच मनोरम चित्रण केलेले होते; त्याची रंगसंगती फार सुरेख वाघनी होती. त्यावर मुग्ध होऊन महाराणीने चित्रकाराला एक हजार बराफी भेट म्हणून दिल्या.

तंतर महाराणीने वीणाधरीला विचारले, 'कसं वाहे हे चित्र?'

वीणाधरी उत्तरली, 'आज रोज पाहतो तोच सूर्य तर आहे या चित्रात! विशेषतः

बाबेचा

कय आहे? अशीही असो, पण एक हजेर भाराणी पा विमाराती बसिल वेण नाहक वाटतं "

महाराणी हसून तिला म्हणाली, "वीणा, देवानं तुला रूप तर मोठे सुन्दर दिलय, पण कलात्मकता नाही दिली ते असो, पण आम्ही जे बक्षिस देतो, ते आमच्या अधिकाराला अनुसरून देतो, हे कय तुला माहीत नाही?"

वीणाधरी थवर काहीच बोलू शकली नाही चुप पडिली ती

पुढे एक दिवस महाराणी व महाराज अंतःपुरात बसून गोष्टी करीत होते तेथेच जवळ वीणाधरीही त्यांच्यावर चवरी खालून बारा घालत होती इतक्यात एक गुप्त हेर तेथे आला वनू म्हणाला, "महाराज,

वेदहीचा गज शक्तिमंथ आपणावर हल्ला करणाऱ्या विचाराने आहे त्याने दमवलेले सैन्य केव्हाही आपणावर तुम्हाला पडायची शक्यता आहे इतकं सांगून तो गेल

गण युद्धाची बात हळूच वीणाधरी माथ घाबरून बघत आली चवरी हलवायची मान तिला गडिल नाही महाराणीही विचारात गडून गेली

महाराज महाराणींना म्हणाले "शक्तिमंथ हल्ला करू शकतो पण तो हल्ला अगदी अचानक होणार नाही त्याला स्वर्णमुखी नदी पार करून थोड लागल अनु आपलं सैन्य तेथे सादख चिन्तनं पुन आत नंतर वीणाधरीकडे बघून राजा म्हणाला "अंतःपुरात कय करणारीच इतकी अभूत गेली तर इतरांचा कय पाड? जर धीगाने रहायला शक "

अशीच एकदा राणी चन्दावनी वनविहारासाठी गेली साऱ्या भंत्रिकाही तिच्या मागीमाग गेल्या, पण डोकेंदुखीच्या सहाण्याने वीणाधरी मात्र गेली नाही कारण फार दिवसांपासून राणीचे दर्तागने घालून आरशात आपलं रूप पहायच तिच्या मनात होतं. त्यासाठी ही संधी अंतिम होती.

महाराणी निघून गेल्यावरही वीणाधरीने तिची देशी वस्त्र नंगून दाखिली नव्हते नंतर आरथाभोग्य अग्नी राहून ती त्यात आपले रूप न्याहाळू लागली

नेमके त्याच वेळी एक तरुण त्या पहाताना आला आणि वीणाधरीच्या अद्भुत सौन्दर्यावर पाहून त्याने विचारलं "सुन्दरी त कोण आहेस?"

सर्वसामान्य वस्त्र धागण केलेल्या त्या तरुणाला खिन्नवण्यासाठी वीणाधरी म्हणाली "मी विशाखपूरची युवराणी इथल्या राणीच्या निमजणावरून भजवानींगारी इथं आले आहे

आवर तो युवक म्हणाला मी या देशाचा युवराज विजयदीप। आपला विद्याभ्यास संपवून लाताराय मी रक्तकुलातून परत येत आहे तुम सौन्दर्य मला मोहवीन आहे तुम्ही तरुण तरुण वर पडेल-धाऱ्याच्या सहमतीने मी आपल्या विवाहसाठी खटपर करीन

हे अन्तर पकून वीणाधरी डचकलीच! युवराजाशी चष्ठा-मस्करी परकून जाऊन ती युवराजाच्या पायावर कोसळली अस माफी मागत म्हणाली 'मला क्षमा करा युवराज मी महाराणी जवळची एक सामान्य सेविका आहे महाराणीचे दर्तागने घालून पहायच्या सोडाने मी ही चुक केलीय आणि आपणाला एक सर्वसामान्य माणस समजून आपल्याशी चष्ठा-मस्करी केली मी क्षमा करा ल न मना "

खरी गोष्ट समजल्यावर विजयदीप हसला तो म्हणाला 'ताबेल दकस मानीन जपलेल्या हज्याचं मूल्या मी ओळखू शकलो तू सेविका असलीस तरी कय? मी तुझ्याशी

विवाह करू इच्छितोच "

आता मानावर येत वीणाधरी म्हणाली, 'मी आपणासा एक प्रश्न विचारते मी या विवाहासा तमनि न दिली तर आपण कय करास?"

या प्रश्नाने विजयदीप चकित झाला आणि म्हणाला, "मी या देशाचा प्राची मालक आहे मी स्वतःच एकदा तरुणीशी विवाह कर इच्छित असलो, तर कोणती तरुणी नकार देईल? तुम नकार देणार असशील, तर तुम फार धर्मोद्वेग करी असलीस किंवा मुख असलीस, असं समजून तुम्यापेक्षा सुंदर तरुणी शोधून मी तिच्याशी विवाह करीन "

यावर वीणाधरी म्हणाली, "माफ करा युवराज। मी आपणाशी विवाह करू शकत

नाही तो अगोदरच एकाशी ठरलेला आहे त्याला तसेच दण माल शक्य नाही दुसरे कसे तर मी वचन-भंग केल्याचे पाप लागेल सला! असे म्हणून ती नेथून आपल्या गानी निघून गेली अन् शिवकुमारशी तिने विवाह केला.

गोष्ट इथे संपवून वेताळाने विचारले, "राजा, वीणाधरी तर लहानपणा पासूनच एकाद्या राजपुत्राशी विवाहाचे स्वप्न पहात होती न? मग ते साकार होवू लागण्याची मधो मधो तिने का मोडून दिली? महाराजांनी तिला कलाहृदय नाही असे म्हटले अन् राजाने तिला धैर्यान गहायला शोक असे म्हटलं आ सदांवरून वीणाधरीला आपण राजपुत्राची योग्य पत्नी वनू न कणार नाही वस काढलं का? आपल्या नाकातीळाहोरजे कार्य ना धायचा परतून गुलपणाचा आहे, हे आळसूनच तिने तो पर्यन्त मोडून दिला असावा अन्च वीणाधरीच्या बाबतीत घडलं असावं काय? ना पश्चात जन्म माहीत अमुनही हायच दाळलंस तर नव्या मरतकाची छकल-छकल

होअून गेलील

राजा विक्रम लगेच जल्मला 'वीणाधरीने युवराजांना तक्रार देण्यासंगे हे करणं जरी एकदा आपल स्वप्न साकार झालं तर अक्षित सामर्थ्याचा प्रश्नच भुडन नाही पण युवराज म्हणाला की तित तक्रार दिला तर आपण आणखीही सुन्दर नसूमी पाहून लग्न करू म्हणजे याचा अर्थ असा होतो की वीणाधरी पेक्षा सुन्दर तरुणी दिसली तर निच्छाशीही तो विवाह करून घेईल आणि वीणाधरीची स्वतःची पारम्भिकी खोबलवाणी हाईल नवऱ्याच्या प्रेमाला आवडल ती याच विचाराने तिने युवराजाच्या परतव धुलकविल अन् आपल्यावर प्राणपेक्षा अधिक प्रेम करणाऱ्या शिवकुमारशी ती पत्नी बाली

असे अन्तर मोकून घीनभंग झाल्यामुळे वेताळ राजाच्या खाद्यावरून अदृश्य होअून पुन्हा त्या झाडाच्या फांदीला लटकू लागला

आईचे ऋण

गणपतिनगरमध्ये शान्ताबाई गवाची एक विधवा गृहात असे तिला दोन मुलम होतं दांपती विवाहित होते त्यामुळे शांताबाई दोन्ही मुलांकडे सहा मन्ना भहिते रहत वसं दोन्ही मुला सासुर आईसारखे प्रेम करीत दांपतीकडे वोन वोन मुले होती त्याच्याशी खळापणाने नगना गोष्टी सांगण्यात शांताबाई समन आई मुलांने ही आईपेक्षा आजीवर आम्न प्रेम मुना सामूच्या खारयापिण्याची आवाळ होऊ देत नमन. सांगूच काही दुखलं म्हणजे तर पत्तागमून सेवा करीत तिच्या कपड्या लत्याकडे लक्ष दन घोरला चांगलं धोमन्त हाता शक्यराच स्वतःचे छोटेमे घर होतं अन् त्याला त्याच शाशत एक लहानशी नोकरीही होती रेणा या परा तुम मुलांमळीच व रवण वायवर्जच जगालीजी आगे

अशांतून शान्ताबाई एकदा आकट्याच्या

घरी रहात असताना आजारी पडली व तेथेच तिचे देहवसान झाले ती जातमी कळल्यावर थोरला सहकुटुंब घाकट्याकडे आला थोरला समराज रडत रडत घाकट्या सोबराबला म्हणाला, "बरे सोम आईचं ऋण तु जूकवमच, म्हणूनच आईने रोवले तुम्हा घरी प्राण सोडला, मी मोठ आहं, तेन्हा आता अन्त्येष्टीचा सारा खर्च मीच करीन

ते एकल्यावर तेथे जमलेले सारे नातवाईक म्हणाले, "बाबा! मुलगा असावा तर असा! समराज म्हणजे शोधर नंबरी सोनं आहे सोनं!"

समराजने प्रथम वचन दिले खरे, पण अकराव्या दिवसा पर्यन्त अन्त्येष्टीचा जो खर्च होईल त्याचा विचार मनात घेताच त्याचे कटील घडघडू लागले. अन्त्येष्टीच्या प्रमुख दिवशी दोघेही भाजू अन्य नातेवाईकांसह नदीकिनारी गेले. तेथे समराज व सोमराज

अशोक पवार

खुश होतान वयाचा गोल्फ क्रीडापटू

असं मातृको को परि
गोप्य हा खु शिकमा
त, वसणया अनिर
नोकाबा खेप माह अका
लेवत नहान पुतांनेही
वाफसी प्रतिभा देखवासी ही
आश्चर्यानी योह खेनेन

शिविन नाबाबा पव
 वषाक फक मुलगा एका
 आपना गिता पली ननाद
 गोमक
 मीनापार मेला. हिरीवी जाद
 प्रसन्नपणानच दिवणारे ते
 एकापण मेलान पडून दो
 ळा खुप आला त्याना वसे
 लोनी की ख मीनापार
 मेलान धावने जागवले तर
 येनी 'नकी' भुडगार नाही
 परंतु तिवले गोमक येवडा
 से वडा हाही आरुणापार
 ह्यानायागे पडत नव्हत

तर विद्वत्तं मानवः सङ्कष्टं^१ पाप्मी^२ वात तंतं वनं^३ केषु
 पड्यथा जगत्पमून ह्यष्टमपमयत्वे^४ अंतरं सोऽयं वांदि^५
 निर्यामप्यथासौ^६ नोपमा^७ नासमितीये^८ वेदं पूज्यं तत्पुण्यात्
 धर्मज्ञातं नोने^९ या कोऽहंता वेत्तु^{१०} पाप्मनं शोकं तरीरं^{११}
 सोऽथा विनिमना^{१२} तो खंछं सैवमेव पत्रवत्ता वाटपा^{१३}
 त्रिंशत् पासुनं तो^{१४} वेदमीनं पित्याज्येन^{१५} गुरु-यैश्चाना^{१६}
 आ-नामना^{१७} वेदं^{१८} ऊचात^{१९} पाप्मं ग्याता^{२०} गंतं^{२१} गम्यतु^{२२}
 नापत्ता^{२३} विनिमना^{२४} क्षाप^{२५} एक फलता गोष्क-पदं मोता^{२६}
 त्रिंशत्पा^{२७} शिक्कणीने^{२८} शिक्किनं पापं अनात^{२९}
 ग्याजत्र^{३०} र्वायमप्यं वतला^{३१} वयं नृक्षी^{३२} पूर्णं तन्नात^{३३}
 प्रपन्नतं^{३४} वंतं यं^{३५} धीरं^{३६} नयं नृक्षी^{३७} वयं भवती^{३८}
 दृष्टं^{३९} नयं वं^{४०} कांतं^{४१} पाप्मना^{४२} चारं^{४३} या^{४४} भवती^{४५}

[illegible][illegible]

पिञ्जोल्यां (शुद्धा) म्हणून त्याच्या अदभुत फल वने
भयान्र असं वरान केल जातं

[illegible]

अन्य-पक्षे शास्त्रा-पेक्षात अत्यंत चैत्यधनविषय
अन्य-पक्षे शास्त्रा-पेक्षात अत्यंत चैत्यधनविषय
अन्य-पक्षे शास्त्रा-पेक्षात अत्यंत चैत्यधनविषय

गङ्गा माहात्म्य आदि काव्य

देवतायाः स्मरणं कृत्वा पुनः प्रणम्यते

॥ नमो ज्योतिषायाः ब्रह्मणे ॥

10. न येषाम्ना सर्वेणान्या भुङ्क्ष्वनाल फलजन्यं होतं ।

पञ्चमः अङ्गुलीयं च पञ्चमेऽङ्गुलीयं च पादौ

४. अहं जाययंतं भारताचे 'अपगाढपति' मंद कोणी अणुदले होते?

महान् जगन्नाथं त्वाख्या एका मन्त्र्याकश्च भार्गवा येन। हा मन्त्री काण ?

३. शक संवत्सराचा प्रारंभ कॅलेंडर ह्याला नी कशाची आदरवण करून देतो ?

c. ५ रागाभूतनां श्रीमहाविष्णोर्नामचरितान्ज्याला वाचवर्जने होते. त्या हातीं ई नाव सम?

ज्यांनिहात निरुद्ध चरणां अन्त्यम् ?

अ नरगतं प्राप्नुयन्नाह' भाट्टेन' प्रमाणेन वसिष्ठास्मरतात इयं तुल्य तावद्य मेल्य यागो तो कोषगतः

† ५. एका प्रसिद्ध मेलप्रसा प्रथम 'पूसा' नावाने संबोधले जाई तो केंद्र कोष्यता ?

‘किञ्च न तच्छाश्वतं विशदं जगतीये लोके क्वचनराज्या मया’ बहुल विरोध ग्रंथ दाखवतात. ते संक जोण ?

१३. 'सप्रमित्तं वृत्तं' (संस्कृतप्रश्न) कोणी लिहिले?

१८. जंगलस्थ गदीवर नैर्गार्जन तागर करण बांधले गेले आहे

१५ मन्नालनीपूरब ची निभिरंती कोणी कोली?

अत्तरे

[illegible]

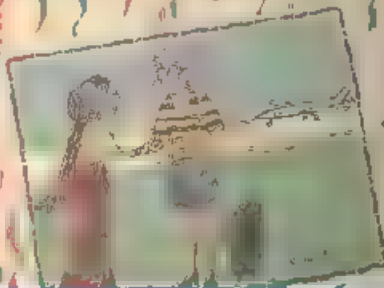
100

अणुसंज्ञा

निःस्वित्तव्या भयस्ये वंशमाव तिस्र
कृष्णगङ्गादी क यजुःजनदपि वैसी होती या
घोबनेनुमाव ह्यौरिकेष्ठा श्रीलोगादीमदील
हेनर गङ्गादी आद बंधु-शहरे जातेत त्यातले
२३३ ४६ भाते भद्रस्य नेत्राद्या जनयत
प्रदायत्यन वास्य धर्षिणी तेषाम्यादी तेष
तवराच हेनर भद्राग शांते तेषा कृष्णग
सुभावा भाते

अंतरिक्षातील अन्व्यांक

[illegible]

पोत्यातली अब्र

[illegible]

श्री गुरुभ्यां नमः । अत्रागतं कुरुते । अत्राग
 तप्रागणे हाने न्याना प्रागहत्या बर्गवत्त्वं
 नागयन्तं वातले श्री यात्री परमेश्वरी
 अर्वाव हतास्त्री श्री आर्वा अर्वाकृष्ट फाही
 गदतीन्ध्या अर्वाभक्त भोवा अर्वा पातनं
 हा मरा न्याना प्रागहत्यावर्ग नागयन्तं
 लोकाश्री केली भाही श्री नू कृष्णा अर्वा
 काय अर्वा गदत श्री गुरुभा आ ग आर्वा
 ५ अर्वा गे अर्वा अर्वा अर्वा अर्वा

मोठेपणाच्या गोष्टींच ओलत महिला अरण
कशी अनु कित्ती कमाई खेळी
मोठ्या मोठ्या लोकांशी आपली कशी
ओलत आहे, त्याच्यात ब्रूणे-वसणे
आहे वगैरे दग

नारायणचं हे सारं कोनणे श्रीधर
शान्तपणे ऐकून घेत होता तें चालू
असतानाच कोणी एक माणूस येवून
नारायणच्या हाती एक चिट्ठी देवून गेला.
ती वाचून पुन्हा नारायण गवने म्हणाला.
"पाहिजेस तसली कसली माणस माझ्या
परिचयाची मातेस? आज रात्री
जमीनदारगळे मेजवानी आहे जमीनदाराचेच
खुद्द चिट्ठी जिहून मला निमन्त्रण दिलेंच ही
च चिट्ठी बघ

श्रीधरे हस्त मृणाला, 'तु आपल्या
कमार्जवदल बोलवास सौम्याप तुम्हा इथे
किती जखमदा क्षात्रा कशा जखम वळुया

लोकसंगी तुम्ही बोस्ती जसावी जमैरे मी ओळखूनच खरं म्हणजे तुझ्या माफत जमीनदाराकडून माझं एक काम करवून घ्यायच्या आशेनेच आलो होतो मी तुझ्याकडे. आता तर मला खात्रीच घाटतेय की माझं ते काम तवकी सफल होणारं!"

गट्टेखोरपणा दाखवत नारायण म्हणाला "काय? जमीनदाराकडे तुझं काम? हा हा हा! काय पण मजेचं बोलतोयस "

"होय रे, खरंच! त्यांच्याकडूनच माझं एक काम होणारं आहे तुझ्या जमीनदाराची काही शेत कामच्याही याबाब आहेत सध्या तिथे वडील जेठी केली जात नाही मी वैकल्य की यन्त्र जमीनदार ती शेत खंडले

चापच्या विचारत आहे तू माझ्या वडील जमीनदाराशी बोलून ती शेत मलाच खंडले मिळवून दे इतकीच तुम्ही मदत मागण्याला आलोय मी." श्रीधर बोलला.

हे जमही बहुधा नारायणला अनन्य नाही तो म्हणाला, "एक बेबळी तर वाईत वाटून घेऊ नकोस आमच्या जमीनदाराला तुझ्या सारखा फाटका माणूस माझा मित्र आहे असं कळलं, तर तो मलाच लुगारुणा समजू लागेल आणि त्याच्या दृष्टीन माझी किंमत कमी होईल."

परंतु श्रीधर घाबरही गेला राहिला नाही तो पुन्हापुन्हा आर्जवे करू लागला कि "काहीही करून शेत मिळवून देच सध्या माझी परिस्थिती फारच खालावलेली आहे एक एक दिवस चालवणं करीण जाऊ लागलंय "

पण नारायणवर त्याचा काहीच परिणाम झाला नाही त्याने इतकेच सांगितले की, "आता मेजवानीला जायची वेळ झालीय, मला असा येवून भेट " नादलाजाने श्रीधर लेवून निघून गेला.

दुसऱ्या दिवशी श्रीधर पुन्हा नारायणाकडे आला "तुम्हा त्याच्या तबळीत दुसरा एक माणूस धरलेला आहे ना नारायणने त्या माणसाचा परिचय करून देत श्रीधरला म्हटले, "यच नाच धनीराम आहे नारायणाचेच पोटे भ्रम आहेत, कामच्या गावात मोठा नरायण वाटं याचा गेज घोंवा वेगून आन माझ्याशी वाज मोठी कन्या वाचून घेतच पडत नाही याला

अनिवार्य

धनीरामने एका श्रीधरकडे नीट निरखून पाहिले अन् नारायणकडे बघून तो म्हणाला, "काय, या पोती वहाणाच्या बाणसाशी तुमची बरीच बोस्ती दिसतेय!"

दबकून नारायणने एकदम विचारले, "काय म्हणताय? याचं नाव श्रीधर आहे. नारायण मी आम्ही दोघ एकच शिकण होतो त्याच पश्चिमांमुळे तो माझ्याकडे नेहमी येत जात असतो याचा तम्ही 'पोती वहाणा' का म्हणता? मला तर काहीच समजत नाही! काय ज्ञान? तुम्ही असं का म्हणालात?"

धनीराम स्पष्टच बोलू लागला, "काल रात्री दुकान बन्द करून एका संबीघाने दिलेल्या आंब्याच्या बोन करंडणा घरापर्यंत वाहत वेध्यासाठी मजूर होघत होतो. वेध्याच बाजाराच्या रस्त्याने डोक्यावर मोठसं पोतं वाहत नेताना मला हा माणूस दिसला. मी त्याला विचारलं की, 'असं तुझं पोतं अतुल्य ठेवून माझ्या करंड्या घरापर्यंत पोचवून देतोस' तर माझ्याकडे नुसतच तमून पाहून हा निघून गेला म्हणून तर मी इतक्या सहजपणे ओळखला गेला." अन् नंतर धनीराम येवून निघून गेला

हे माग ऐकून नारायणला आपला अपमान झाल्यासारखा वाटला अन् रागाने तो श्रीधरला म्हणाला, "असलं हलकं काम करणं नुसतं अपमानास्पद नाही वाटलं? मागितलं असतंस तर दहा दोस रुपये पीही तुला दिले असते, पोती वहायची काय गरज

पडली तुला? पोती वहाणास एकजण माझा मित्र आहे असं कळून माझी बेजबू होईल पुढे कधी माझ्याकडे येत जाऊ नकोस अन् माझी अबू घुळीला मिळवून नकोस "

जराच तसून श्रीधर म्हणाला, "काय करू? मला ते पोतं वहायचं लागलं तुम्ही अबू घुळीला मिळवायला नव्हे तर ती वाचवण्यासाठीच मी तसं केलं त्या पोत्यात पण तूच होतास ना!"

आता मात्र खूप रागावून नारायण ओरडला, "काय बडबडतोयस? पोत्यात मी होतो? याचा काय अर्थ?"

"अरे बाबा, रागावतोयसस इतका? जरा लक्ष देवून ऐक मी काय सांगतोय तें! कसला मी जेव्हा आपल्या गावाकडे निघलो

काय म

३१

तेव्हा जमीनदागच्या घराबाहेर बेहोश अवस्थेत पडलेल्या तुला मी पाहिलं तुझ्यापाशी दारूचा बास मारत होता अन् तू कधीतरी बडबडत, गात होतस मला वाटलं की अशा स्थितीत तू कुणाला दिसलास तंद तुझी अबू घुळीला मिळेल माझ्याजवळ एक पोसं होतं म्हणून मी मुकाटवाने तुला त्या पोत्यात बसवून ओक्यावर घेतलं अन् तुला तुझ्या परी पोचवून बिलं त्याच वेळी धनैरामन मला रस्त्यात पाहिल मी तर या गावात नवधा होतो त्यामुळे अबूची मला कधीच पर्वा नव्हती पण तुझी माक अन् वाचली, इतकं पुरे! जातो मी आता " श्रीधर म्हणाला

इतक्यात नारायणजी कायको देवाला आवूनपरत आली होती ती म्हणाली, 'होय श्रीधरभाबूजींनी योग्य तेच केले वेळेवर भावजी बाबे नसतं, तर तुमची अबू कशी राहिली असली? तुमची स्थिती पाहून मला रात्री ओष आली नाही सकाळीच वेवळत जावून तुमच्या गावे जिवेक पाहून आले

आपण कधी आहोत याचे रात्रीची घटना इतरांना कळली असवी तर लोक तुमच्यामाथे तुम्हाचा हसले असतं आणि जमीनदागती तर तुम्हाला झटकूनच टाकलं असत कारण आपल्या दोस्ताला 'दारूबाज' म्हणून जण वाकलात ते केवळ तुमच्या या मिथान वळवर योग्य अुपाय केला म्हणूनच।"

आता कडे नारायणाला ज्वरी माछर फेळून चुकली मान खाली घालत तो श्रीधरला म्हणाला, "मित्रा! जेन्ना माझ्या अहंकापबद्दल योग्य प्रापरिचर मिळाले तू मापल्या अबूचा विचार न करता माझी अबू मात्र पोत्यात बंद करून सहसतासत घरी पोचवलीस मी फार फार आभारी आहे तुम्हा मी आजच शपथ घेतो की पुन्हा कधी मी असल्या दुर्बळपणाचा गुलाम बनणार नाही "

नंतर त्याने श्रीधरला कडकडून पिडी मारली अन् त्याच दिवशी जमीनदागशी बोवणं करून त्याचे कायही करून टाकले

विद्वत्तेचे मूल्य

चवन्नपुर गावात कुशल नावाचा एक भेतात पीडित राहत असे त्या गावात मजूर आणि व्यापारी खूप होते, परन्तु कुशलचे पांडित्य वोलखणारा मात्र कोणीही नव्हता तो दुसरे कोणतेच काम जणून नव्हता त्यामुळे राजाकडूनच आपल्या विद्वत्तेच्या वळावर काही मन्न मिळवण्यासाठी तो राजधानीच्या शहरी गेला

खूप प्रयत्न करूनही कुशलला राजदर्शन मिळणे दुरावास्त झाले. त्याच वेळी त्याच्या भाग्याने चवन्नपुर संघेस पूर्वी रहाणारा चतुर नावाचा माणूस त्याला भेटला तो कुशालचा ज्ञानपणाचा वर्णमित्र होता पण चतुर काही मेहनत करू शकत नसल्यामुळे व व्यापार करायची त्याची इच्छा नसल्याने तो दहा वर्षांपूर्वीच आपले गाव सोडून राजधानीत यत्न राहिला होता लोकांशी थोड थोड

बोलून त्यांचा आश्रय मिळवण्यात चतुर चांगला हुशार असल्यामुळे राजदरबारात स्वतःसाठी नेकरी मिळवण्यात तो सफल झाला अन् थोड्याच दिवसात राजाचा प्रियपात्र ही बनून गेला

कुशलला चतुर म्हणाला, "मी राजाशी तुझी गाठ घालून देईन. पुढे राजाला खूप वेगळे करायचं तूझं तू पाहून घे "

कुशलला खूप आनंद झाला अन् त्याने आपली सहमती प्रकट केली

दुसऱ्याच दिवशी त्याची राजाशी भेट झाली कुशलची विद्वत्ता पाहून राजा चकित झाला त्याने दरबारातच रहावे अशी इच्छा राजाने प्रकट केली परन्तु कुशल म्हणाला 'महाराज, चवन्नपुर सोडून रहायची माझी इच्छा नाही आपण कृपा करून मला काही घनानी मदत करावी मी त्या रकमेतून तेथेच जमीन खरीदून शेती करून माझ

आपूष्य व्यतीत करीत

कुशलला खजिन्यातून पन्नास हजार अशाफी देवून राजा त्याला म्हणाला, "माझ्याजवळ राजनीतिबद्दल लिहिलेला एक जुना ग्रंथ आहे पंडित लोक म्हणताना की, चाणक्याच्या बर्धशास्त्रातही न आढळणाऱ्या काही खास गोष्टी या ग्रंथात आहेत परंतु बऱ्याच भाषा विसावत आहे. माझे बरबारी पंडितही त्याचा बरोबर अर्थ सांगू शकत नाहीत. आपण एक वर्षभरत त्या ग्रंथाचा मुलभूत भाषेत अर्थ लिहून त्या मी आपणाला आणखी पन्नास हजार अशाफी देवून आपला सत्कार करीन."

तो ग्रंथ घेऊन कुशल आणत्या गावी निघून गेला.

राजाने चतुरजबळ कुशलची रूप तारीफ केली आणि म्हणजे, "माझ्या दरबारात आल्यापासून तू जी काही काम करून बसशील त्यातले सर्वोत्तम आत्मन्तरात्मक काम म्हणजे या कुशलाचा तू माझ्याशी करून दिलेला परिचय!"

यानंतरही राजा बरबरेच चतुरजबळ कुशलची प्रशंसा करत राहिला.

यामात हळूहळू चतुरला कुशलचा हात वाटू लागला. राजाच्या कुशल इतका आवडेल असे त्याला वाटले म्हणजे तो स्वतः गेली वहा वर्षे राजाजवळ काम करत होता. त्याच दिवसही सध्या आगमन होणे परमत्त त्याच्याजवळ सध्या काम होणे म्हणजे कुशल मात्र एकदा दिवसात पन्नास हजारची रक्कम मिळवून बसला या हळूहळू त्याला राजा कुशलाची स्तुति श्रमाली इतकी अधिक वाटू लागली. कुशलबद्दल राजाच मन क्लुपित करून घ्यावे असे त्याला वाटू लागले. त्यामुळे चतुर राजाचा एकदा म्हणाला "महाराज, या कुशलाचा रूप पूर्वीच आपणाला परिचय करून द्यायचा होता. विचार होता मी त्याला अनेकदा आपल्या भेटीसाठी या रायवली हात बघ त्यात घर वेळी रकार दिव्या आता गार इतक्या कडीत कुशल बद्दल झककत आला नाहीतर आपुढेही ना करी आपणाला आता गमना.

हो पन्नासवार राजा चतुरजबळ राजा कुशलबद्दल कधी घालेला नाही अनेक मना मर्हिन निघून गेले एक दिवस राजा चतुरला

म्हणाला "मी दिलेल्या मुद्याच काम कुशल काम काय करून आणू याबद्दल जाणून घ्यावसं वास्तव्य मत्ता त्याला एका बोलावून घेऊ शकशीन."

चतुरने विचार केला की ही खान मीघ आपल्या हाती आलीय त्याने कुशलकडे लक्षीच निरोप वचारे पाठवला नाही पण दोन दिवसांनी राजाकडे आज्ञा मी म्हणाला महाराज, कुशलने निरोप पाठवलाय की मी इतक्यात आपल्याला भेटायला येऊ शकत नाही."

परंतु चतुरने अपेक्षित्याप्रमाणे राजाने लक्षनबद्दल मुळीतुध्दा राग बगैरे फूट केला नाही अजून तो म्हणाला "होय, खरं तर मन्नीच चूक आहे मी त्याला एक वर्षाची मुदत मिळी होती. मध्येच त्याच्यासारख्या

पंडिताच्या कामात व्यत्यय आणणं बरं नव्हे मीच एकदा वेळ काढून त्याच्याकडे जाऊन काम पाहून याच हे बुधित होईल बुद्धाच मी जातो चन्वनपुरला."

बशा तऱ्हेने तर आपलाच छोटेपणा बाहेर घेईल या विचाराने चतुर म्हणाला, "तुमं कुशलला महाराज? मीच जाऊन त्याला बिनवून घेऊन येतो," असे म्हणून तो लगेच चन्वनपुरला रवाना झाला.

तो कुशलकडे जाऊन म्हणाला, "तुम्ही महानता वाता ओळखली मी! तुम्हाला पांडित्यावर राजा जे प्रेम दाखवू लागला, ते पाहून मज्जा मनात हेवा असून झाला अन् मीच आपल्या बर घाणसंकट ओढवून घेतलं." नंतर आपण राजाकडे जे छोटे बोललो, ते सांगून चतुर कुशलला म्हणाला,

'खरी शोष्ट राजाला कळली तर माझी नोकरी तर जाईलच, पण मला तुरुंगवासही भोगावा लागेल. आता तूच माझं रक्षण कर बाला!'

"तुझं रक्षण करायचा एकच मार्ग दिसतोय मला. आणही तू राजाकडे जाऊन अखच धांग की, मी राजाला भेटायला येऊ शकत नाही. म्हणजे तुझा पहिल्या मागण्याला पूर्ण मिळेल राजा माझं काय करील ते पाहून पहाता येईल?" काहीसा विचार करत कुशानने सुचवले.

यित्राचा मलेपण वनुरने ओळखला त्याने त्याची खूप तारीफ केली आपल्या वकीबहत पुन पुन्हा माफी मागून हा फरत फिरला परन्तु याच्या सीमवरच त्याला राजाचा रथ दिसला

वनुरने राजाला मागिले महाराज कुशल स्तणाला की आपल्याला राजाकडे जायला वेळ नाहीय मी हच आपणाला मागाने क्षम म्हणाला मी

जगसं जमन राजा म्हणाला तूझा मित्र

अहंकारी नशीब मी दिलेल्या कामाने मन रक्षक करून ना त्याचा रुझा पाचन असावा म्हणूनच आपल्याला असे मध्येच येना येणार नाही बस त्यान भोगावल तू जाऊनही ना येणार नाही हे ओळखून मीच स्वतः निघून जायनाय

वनर राजा काही दिवस जन्मदुःखान राहिले परंतु बेरोबरच राहून त्याने चो रण्य त्याच्या तांडून घेवच केला आणि तपून होवून राजा राजधानीला परतला

हा मारा प्रकार पाहून अननपराच ग्रामवासी गळ गोंष्ट सम देत वृकले की चतर लागली माणसं वधोनुवच राजाकडे राहिली तरी स्वतः पुनतच घरावात परत कुशलवारस्था विद्वतांभूते आपल्या गावची कीर्ति चर्हिदुःखाने पुनरने

यातल्लर धत्तनपूरचं लोक कुशलकडे मोडया आदराने पाहू लागले आणि पुढे त्या गावातही पण्डित व कुंसाकार लोकांचा अदरतिवर्धित व्यवस्थितपण होवू लागला

वीर हनुमान

मोठराने जेव्हा अस मागितल तेव्हा कुभकर्ण नावंडतीव त्या राक्षसांसद रावणाच्या महालाकडे निघाला कुभकर्ण पांचग्यापर्वीच राक्षसाती जाऊन रावणाला मागितल कुभकर्ण झोपेनून उठला आहे त्याला खूपच भूक लागलली आहे त्याच्या सोजनाची व्यवस्था बाप्ती केलेली आहे आपण त्या बावन काळजी करू नये त्याला आपली काय आज्ञा आहे? त्याने परस्पर रणांगणावर जाव की आपल्याला भेटायला यावं?

मला त्याला भेटायचंय गौरवपूर्वक त्याभा इथे बैठला या त्याला कस होईल असे काही करू नका आता मला तपाच्या मदतीची फार आवश्यकता आहे

रावण म्हणाला

राक्षसांकडून हा निरोप मिळाल्यावरच कुभकर्ण रावणाकडे निघाला होता

बाहेरूनच वानरांनी कुभकर्णाला राहिल नि ते भिऊन इकडे तिकडे पळू लागले त्याचे रौद्र रूप पाहून त्याच्याशी भिडायला कोणी घुजल नव्हते बाट मिळाल तिकडे वानरांनी पळवयला मुरुवात केली रामाने ही कुभकर्णाला पाहिल, श्रीतीने बैरादेरा पळून जाणाऱ्या वानरांना ही रामाने पाहिले, तेव्हा रामाने संभमाने विभीषणाला विचारलं-"एकाचा मोठ्या काळ्या उगासारखा हा राक्षस कोण आहे? काचं आश्चर्य मिळाल रूप पाहूनच मानरंभिकून येजेसे बाहेत हा आहे तरी कोण?"

आरडा वारडा केला तो तेव्हा पृथ्वीवरील सर्व लोक शाबरून गेले. कुंभकर्णाने गेरावन हत्तीचा एक दात उपमला व तो इंद्राच्या खातीन रूपयला. तेव्हा इंद्र आपल्या पुत्रमह ब्रह्मदेवाकडे गेला. सर्वाना ब्रह्मदेवापुढे आपले साक्षात् मांडले. तेव्हा ब्रह्मदेवाने सर्व राक्षसांना घोजवून त्यांच्यातील कुंभकर्णाचा पाहून साक्षात् ब्रह्मदेव ही मनात घोडा घाबरला. ब्रह्मदेव कुंभकर्णाला म्हणाला- "प्राण्याचा सर्वनाश करण्यास शीघ्र जेणू विश्ववस्तूने तुला जन्म दिला आहे. तुज्याकडून सर्वांनी मरणाची अपेक्षा करणं घडणं आहे. तू नेहमी कोणत्याही अवस्थेत सोपत राहण्याला माझा तुला साप आहे."

तेव्हा विभीषणाने रामाला सांगितलं हा विश्ववस्तूचा मुलगा कुंभकर्ण आहे. युद्धात याने यमराज व इंद्र यांना ही जिंकलं आहे. पाच्या इतक विशाल शरीर तुझ्या कुठल्या ही राक्षसच नाही. दुसरे राक्षस वरदान मिळवून वनशाली व पणवकी झाले, पण कुंभकर्णाची गोष्ट तशी नाही. हा जन्मापासूनच महादूर व पराक्रमी आहे. जन्म झाल्या बरोबर आपली भूक शामविण्यासाठी याने अनेक हजार प्राणी खाऊन टाकले. हे पाहून लोक घाबरून पळून गेले व जाऊन हत्ताकडे ठकर केली. हत्ताने रागावून कुंभकर्णावर वज्रायुध फेकलं. त्यावेळी कुंभकर्णाने जो

ब्रह्मदेवाने जेव्हा हा साप दिला तेव्हा कुंभकर्ण नावडतोच ब्रह्मदेवापुढे खाली पडला. नि माद सोपी गेली. हे पाहून रावण ब्रह्मदेवाला म्हणाला- "आपल्या प्रपौरांना बसा साप देण योग्य नाही. तू जे बोनं माग ते असतच होणं ही शक्य नाही. याच्या सोपण्याच्या नि जागण्याच्या वेळा निश्चित करून टाक. तेव्हा ब्रह्मदेव म्हणाला की कुंभकर्ण महा महिने आपण व एकूण एक दिवस तारा राहिल. जो तेव्हा तगून होईल तेव्हा आपली भूक भागवण्यासाठी सभोर जे दिसेल ते खाऊन टाकील म्हणून तो जागा होण्यापूर्वी त्याच्या भोजनाची

चावली व्यदरथा करून ठेवायला हवी अन्यथा तो आपला-परका असा विचार न करता समोर दिसेल त्याला आपले भय बनवील!" हा एक मोठा धोका आहे आता रावणाने थोड्या भयानेच कुंभकर्णाचा जागविले आहे. महान पराक्रमी नि अति खादाट कुंभकर्ण आता वानरांना खाण्यासाठी येईल. वानर त्याच्याशी कसं युद्ध करू शकतील? याच्या पराक्रमा पुढे वानर म्हणजे फिम झाड की पत्ती? खनरांना सांगितलं पाहिजे की हे एक चालतं बोलतं यंत्र आहे.

विभीषणाच हे बोलणं ऐकून राम विचार करू लागला. नील म्हणावा की लोकेच्या

सर्व प्रवेश दारांवर इतका केला पाहिजे गवास, हुनमान आणि अंगद हे पर्वत शिखरे हाती घेऊन यद्वासागी सज्ज जावे.

दग्ध्यान कुंभकर्ण अर्ध-निद्रित अवस्थेत रावणापाशी आला त्याने पाहिले की रावण खरा उदास व दुःखी आहे. कुंभकर्णाना पाहून रावण उत्साहाने आपल्या भान्तावरून उठला आणि पुढे होऊन त्याने कुंभकर्णाचा मिठी मारली आणि दोघेही झाले बसले. आज रावण फार प्रेमान आनंदा शब्द कुंभकर्णांना सोमं आश्चर्य वाटून तो विचार करू लागला की आज रावणावर कोणता महासंकट आले असावे बरं? कुंभकर्णाने विचारले 'कशासाठी झोपतून मला जागवलं गेलं? आता तू कुणाचा असा मीन शत्रूस? या कोणाही असे त्याचा मन्य आता जबळ येऊन ठेपलला आहे. समज! माझ्या बळाची तुला कल्पना आहेच मी इथे असताना आता मूर्खताचीच काळजी करू नकोस. आता तुझी सर्व संकटे पळून गेल्यासाठी आहेत, बोल, मी तुला त्या काय मदत करू?"

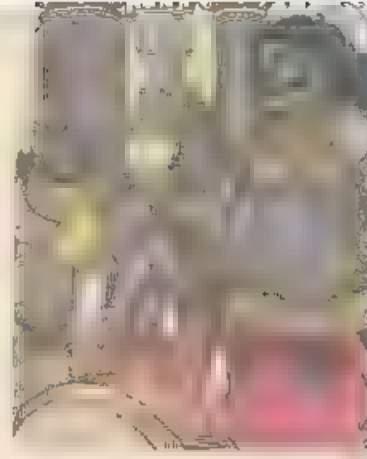
तेव्हा रावण म्हणाला "मामळ माझ्यावर संकट आलेलं आहे. ता सुग्रीव मानरत्नैव्य पैऊन समुद्र पार करून इथ आला आहे आणि आपल्या मंत्राचा उत्तमानाश करीत आल्यानं आता मुद्दाम

कही वानर वीर मृत्यु-मंथी करून नाही अनेक राक्षसहीर सात कामी आले आता न सर्व वानर वीरांना मारून लंकाचं लक्षण कर म्हणून मी तुला आता सोपंता जाग करू.

यावर कुंभकर्ण हसून म्हणाला "आपल्या पैकी काही जणांना ज्याचाचत धीर वाटत होती, ते खर ठरलो तू मीतेच्या अपहरणाच पाप केलेस, त्याचा परिणाम आता तला भोगाचा लागत आहे ज्याचाचत थापला छोटो माऊ विभीषण जे मांगन होना त्यान आपलं हिल्ल होतं. आता तुला ते योग्य वाटत ते कर.

कुंभकर्णाचं वानरां रावणांना मचल गरी रागावून तो म्हणारा साह्यातून यतान असून आता तू मला हितोपदेश करू लागलास? ही विचार करील बसण्याची वेळ नाही मी केवळ ते चुक की बर्गवर हे तू मांगणाची आवश्यकता नाही माझा काही चुकलं असंकर तर त्याच फल मी आनीन आता तू आपला सर्व पराक्रम दाखव.

यावर कुंभकर्ण म्हणाला-"राक्षसराज, मी तुला छोटो माऊ आहे मी तज्ज हिनैकी आहे म्हणून एक हितोपा गोष्ट सांगितली नदी चित्त मला समजली, आता तू अगदी निश्चिंत रहा मी राम व लक्ष्मण यांना जर करून वानरांना पळवून लावतो अनेक स्वजेतल्या मृत्युमूळ दुखी झालेल्या

राक्षसांना मी संतोष देईन मी जोपर्यंत जिवंत आहे, तो पर्यंत राम व लक्ष्मण तुझ्या कंसाला भक्का लावणार नाहीत. राम-लक्ष्मणाचे भय तू आता मनातून काढून टाक. या युद्धात जय तुझाच होणार याबाबत खात्री बाळग."

तेव्हा सहोदर धर्मकावणीच्या सुरात कुंभकर्णाचा म्हणाला-"रावणाने जेव्हा मीतेला पळवून आपण्याचा घाट घालला, तेव्हा आपण सर्वांनी त्याला मान्यता दिली कुंभाला ही न विचारता तर रावणाने हे काम केलेंले नाही आता आपल्या पराक्रमाच्या बळावर तू एकदम युद्धासाठी आपल्याचा विचार करीत आहेस, हे मला योग्य दिसत

नाही रणांगणावर एकट्या रामाने अनेक राक्षसांना मारून टाकले. त्या रामाला सृष्टी एका कसा मारू शकतील? रणांगणावर ठारलेले राक्षस आता सुद्धा रामाचं नाव ऐकलं की बाबरून उठतात. रामाच्या पराक्रमाची तुम्हा कल्पना नाही अशे दिमतंय."

आणि मग रावणाकडे वळून महोदर म्हणाला- 'आमच्यापैकी ही काही लोकांना तू युद्धासाठी पाठव आम्ही रामाला ठार करून तुला येवून साई-राक्ष संपला! तू विजयोत्सव साजरा करण्याची तयारी कर. सीतेला तिच्या पतीच्या मृत्यूची वार्ता कळव आणि तिला आपली पट्टा राणी बनव भुद्ध

न करताच सगळे काम होऊन जाईल'

महोदरच हे बोलण ऐकून कूभकर्णाचा कोप भडकला तो महोदरला म्हणाला- "गप बस पुन्हा असं काही बोलण्याच धाडस करू नकोस मावघान! तुझ्यासारखे भ्याड आणि बुद्धिहीन लोक वळ आली म्हणजे उण्यांगी पडून नसताना तुझ्यासारख्यांच बोलण ऐकून तर आता रावणावर हे संकट येऊन ठेपल आहे खरं म्हणजे तू युद्धाला भितीस रावत म्हणोन त्याला होकार देऊन टाळूया दाजवणं तुला माहीत आहे. तुझ्यासारख्या खुशामत्कऱ्यांच्या मुळेच पंकरणा या धरापरीत पोचत आहे. तुम्हा लोकांमुळे नकेचा सुर्वनाश होऊ पहात आहे. सव खजिना रिकामा झालेला आहे किती तरी सेना मारली गेली आहे असं वाटतं की राजाला तुम्ही आपला शत्रु समजता तुम्ही लोकांनी झोसेल्या चुका दुरुस्त करण्यासाठी मी आता रणांगणाकडे निघाला आहे."

कूभकर्णाचं बोलण ऐकून गवण खूप हसत म्हणाला- 'महोदर तर रामाचं नाव घेतला की मर्याद कोपतो म्हणूनच त्याला यद्द तक्रो आहे मला तज्ज्ञाहून अधिक जवळचा कोणी नाही तुझ्यासारखा पराक्रमी दुसरा कोण? तू तांबडतोव युद्धामाठी नीच वानरांना खाऊन टाक आणि युद्धात विजय

विजय तुला पाहताच वातर पळून जातील मग लहमगा घाबरून गेले तर त्यात आश्चर्य कसलं?

आता वानरांच्यात गवीन उन्माद रावतला वृक्ष व शिला यांच्यावर ते दसू भुमीकडे निघताने परत हत्तीप्रमाणे त्यांनी कूभकर्णाशी झुज घेतली आपल्याकडे येणारी झाडे व वगड यांनी कूभकर्ण जगा ही विचलित झाला नाही उलट त्याने वानरांना खर मरण्याला मुरुवान केले.

कूभकर्णाच्या प्रहारांमुळे आता वानरांनी पिछेहात झाली काही वानरांनी समुद्रात उड्या मारल्या काही हवेला उडाने काही वातर ज्या संतुवरून आले, त्यात संतुवरून सागे जाऊ लागले.

अगद वानरांचा उन्माद भरू लागला-पळून जाऊ नका तुम्ही हजारो वातर एकट्या कूभकर्णाला पाहून घाबरतय ही शर्मची गोष्ट आहे अगदाच्या उन्मादवर्धक बोलण्याने वातर युद्धसूचीकडे परत फिरले हनुमानाने ही या कामी अंगदाला मदत केली.

कूभकर्णाचे गवणाचा आधीवाट घेतला व सर्व शस्त्रास्त्रामह रणा भुमीकडे निघाला राक्षमाची एचद सेना त्याच्या बरोबर निघाली कूभकर्णाला पाहून वातर भयभीत होऊन पळून जाऊ लागले वानरांचा उन्माद वाढविण्यासाठी अगद त्यांना

म्हणाला- "आपल्याला भीति दाख-वण्यासाठी हे एक यंत्र बनवलेले आहे आपण महान् वीर आहोत, सामान्य माकडं नव्हे! आपल्याला भीष्याचे काही कारण नाही. आपण लवकरच पांचा नाश करूंचला, पुढे व्हा."

नंतर हनुमान सेनापति बनला. ऋषभ, शरभ, मंद, धूष, नील, क्रुद्ध, सुषेण, ग्वाक्ष, रंभ, तार द्विवि व पनस नावाच्या योद्ध्यांना बरोबर घेऊन तो युद्धासाठी निघाला, ते सर्वजण युद्धात आपले प्राण द्यायला तयार होते.

दरम्यान कूभकर्णाचे वानरांना द्यायला मुरुवान केले. द्विविदाने एक पदत चालला

भाणि कुंभकर्णाशी युद्ध करायला निघाला. त्याने तो रवीत कुंभकर्णाच्या रोखाने फेकला, पण तेम चुकल्यामुळे तो कुंभकर्णाच्या मागे असलेल्या राक्षसावर पडला. त्याच्या छाती वरून अनेक राक्षस, त्याचे रथ व घोडे धाक घुरता झाला. रातवर द्विदिने आणि एक होणार त्या राक्षसावर फेकला त्यामुळे ही आणखी काही राक्षस मरून गेले. रपावर असूड असलेल्या राक्षसांनी अनेक वानरांना मारून एकत्र कापणी म्हांगाय जेवून एकत्र राक्षसपक्षास वाजवून

हमसा मारण्यास सवालात येऊन राणी कंधारगावर त्याने झरत व गडाचा राक्षस जेवता कुंभकर्णाचे आपल्या निशान्याने त्या डमडाचे चराचर हलत शोधून काढल्या इतकाली तत्परता आपणत्या विशालाने वानरांना पळवून लावू लागला. इतक्यात हनुमानने गडे भुला मंडा पडाउ कुंभकर्णावर जरास फेकला

कुंभकर्ण घायल झाला त्याच्या

शरीरातून रक्त वाहू लागले त्याने प्राणला शिरास ओराने हवेत फेकतना आणि हनुमानाच्या छातीवर फेकला. हनुमान किंचाकून उठला, त्याच्या हाडातून रक्त बाहेर जाणे व तो बेवुद्ध होऊन पडला

हिंमरा कुंभकर्णावर झालेली पळ पाहून राक्षस कुंभकर्णाचे आपल्या मर्तेतून आडवला व त्याचे तुकडे तुकडे करून टाकले, आता कृष्ण, शरभ, नील गजानन व राक्षसांच्या या वानरांनी हनुमानाची कुंभकर्णावर व रवीतला इतर राक्षस राक्षस तुकडे पाहता त्यांनी जणू लघाव करून घेतली ही आणि राक्षसांच्या लयाची त कुंभकर्णाच्या माकू लागले पण या लघावा कुंभकर्णावर भरी ही परिणाम झाला नाही. राक्षस त्यांनी लो मुखावली तत्परता आपणत्या त्या वाची वानर-वीरता एका भाग्य एका असे पिळले ही ते पाव आणि ही रक्त आश्रयला लागले व जमिनीवर अचानक झुकून पडले

चप्पल योगी

भूषण हा राजा चन्द्रसेन याचा लहानगी बिडणूक होता तो कृप गणनीकार होता. पांडुमातृका लोकाना आपल्या दोतण्याने कृप भरण्यात तो मोठा पंगडत होता. एकदा राजा चन्द्रसेनला भूषणबल प्रमाणे वरते श्राने अनंत भरणाला म्हणाला 'है वध माझे व्यामल काहीच नुकसान होणार नाही' अन तसा मात्र कायदा हीडून श्रम काहीही माग मांडयाकडे मी ताबडतोब वदेन तुला "

भूषण क्षीरपीपी म्हणाला 'महाशत्रु' आपण आम्हा हा ओ वर मत्ता देत आहात, त्याचा मी गरज पडेल तेंव्हा कृपयोग करीन, ' त्याने त्याच्या ना म्हणण्यास मत्कार दिला

चन्द्रसेनला लढवून लावला एकच पुत्र हांना अति लाडाने तो बिडड जागल्याने रावान त्याला एका पुरुकालात स्वाता केन

तोपे जेव्हा जेव्हा तो काही बाणलीक करी वशिस्तपणे वागे तेंव्हा तेंव्हा त्याचा राजधानीत परत पाडवत बाई एकदा राजाने चन्द्रसेन बद्दलची आपली काळजी भूषणजवळ व्यक्त केली

'पण यवराजाबद्दल यान चिना कापण्यासारखा काय आहे?' भूषणाने विचारले

'म्हळा श्रद्धा त्याची वागणूक ठीक नसते, तेंव्हा तेंव्हा भुक्तताविषयी त्याला शिआ म्हणून इवडे पडण्यात त्याला कस सुधारण, हेच समजत नाहीये मत्ता!' थ्या स्पष्टच बोलला

"असंजरसरोखरीच असेल तर मग अशी कळजी करून काय होणार? म्हटले आहे ना प्रयत्न केल्यास वाळतून तेस काढता येईल पण मूर्खांचे हृदय अरवधार नाही!" भूषण म्हणाला

हे ऐकून चन्द्रसेनच्या रागाचा पारा चढला तो म्हणाला, "काय? भाड्या मूलाला मूख म्हणालास तू? थांब, आताच सुरुवात होईल मी तुला."

भूषण यावर ताबडतोब म्हणाला, "चूक झाली महाराज! क्षमा जतावी."

परंतु राजाचा राग अजून कमी झाला नाही, त्यामुळे तो आपले म्हणणे मागे घेईना आणि राजाने दिलेल्या वचनाची आठवण घेऊन विद्वक म्हणाला, "आपणाला नुकसान होणार नाही, अन् भाता फायदा होईल असा वर मी आपला मागत आहे. माझ्या चुकीची शिक्षा म्हणून मी एका ठिकाणी येणाऱ्या जाणाऱ्या सैकांच्या चपला स्वच्छ करावचं काम करीन. फक्त मी हे काम शिस्त

म्हणून करतोय अस येणाऱ्या केल्या कामा नये. राजाने विद्वकाची आशीर्वात मान्य केली.

दुसऱ्याच दिवशी विद्वक एका देवळाच्या दाराशी त्राशन बसला. येणाऱ्या भक्तांना तो म्हणू लागला. सांगता देवदर्शनासाठी येऊन जाणाऱ्या लोकांच्या चपला साफ करावची माझी इच्छा आहे. असे करून आपन्यातला अर्धेलाच दूर करावचा आहे मना.

प्रथम तर लोकांनी त्याची कृपा केली परंतु त्याने तिकडे नक्ष दिस नाही. रात्र ता देवळाच्या भेटीदारी चम व गीत पाठ करी. मंदिरात येणाऱ्या सर्वांच्याच चपला ता प्रमान स्वच्छ करू लागला.

असे काही दिवस निघून गेले, अन् लोकांच्या मनात भूषणबद्दल आदरभाव जागृत झाला. खूपसे लोक त्याच्याकडून आपल्या चपला साफ करवून घेताना आदराने त्यांना नमस्कार करू लागले. काही दिवसांनंतर देवळातच धीन जाणारे नास्तिक लोक ही केतळ त्यांना पत्ताचामाटी मंदिरात येऊ लागले.

तीन आठवडेही भुलूनच सकाळी तोवर लोकांनी भूषणला 'चप्पल यांगी' असे विद्वक संबोधले. लोक असेही म्हणू लागले की 'चप्पल' योग्याकडून चपला साफ करवण्यामुळे आपल्या इच्छा पूर्ण होऊन

चप्पल-योग्याबद्दलची ही अतिनी राजाच्याही काती गेली. तब्रन राजा

सहपरिवार या योगीहाराजांची भेट घेण्यासाठी मंदिराकडे जाणा. रात्र चणाने रात्री म्हणून रात्रचाली वेळे बसनेला पाहून त्याला महदार्थच वाटले.

भूषणने राजाच्या चपला स्वच्छ केला अन् आपघागच्या लोकांना तो म्हणाला.

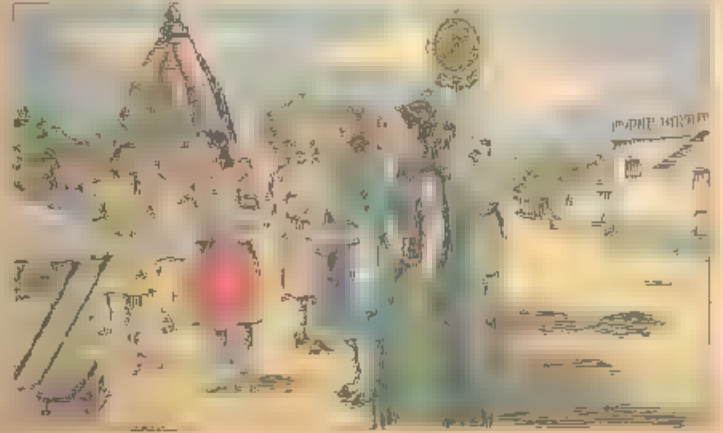
लोकां! आतापासून माझ्या या वताची समाप्ति होत आहे. आपण सर्वांनी दिनेच्या महदार्थाबद्दल मी आपणा सर्वांचा फार आभारी आहे. माझे रिक्त स्थान आपला कोणाला ग्रहण करायचे असल्यास, तसे करून स्वतःला 'चप्पल-योगी' म्हणवून घ्यावे.

तब्रन रात्र-जेत नव्हे, तर अनेक लोक मी मी करून पुढे शाल त्याच शांत कात एकाही 'चप्पल-योगी' निघीरिड करून

भूषण त्याला म्हणाला, "भाता तुला जेव्हा वाटेल ती आपन्यातला अहंकार जोडणाने मला क्षमा आहे, वैवहातू आपण हे स्थान दुसऱ्याला अर्पण कर. असे मागून भूषण स्वतः राजवाड्याकडे निघून गेला.

हा सांग प्रकार पाहून राजा चन्द्रसेनला फार आश्चर्य वाटले तो म्हणाला, मला तुला राग आला, अन् तुला चपला साफ करावची शिक्षा मिळाली हे ठीक, पण तू 'योगी' कसा काय बनलास?

हसत हसत विद्वक झुत्तरला, "महाराज, एकादा झुपी वाली डोकं बर पाय बरला असलेला लटकु लागला तर त्याला आपण 'तप' म्हणतो. पण चोर, तसा लटकनेला पाहिला तर आपण त्याला 'शिक्षा' म्हणू. वेळेच्या संदर्भाप्रमाणे इथे अन्ध्याबुऱ्याचे रंग

बदलतात. 'शिक्षा' असे न म्हणता, आपण मला काहीही शिक्षा दिलीत तरी मी त्यातून गौरव मिळवू शकतो. पण लोकांचा कळत नाही ते कबल मला 'शिक्षा' म्हणून मिळालेय, तर लोक भावभाव बदलून फेकून माझी तर वृद्धवृत्तील. 'चपल' साफ करायला फक्त मला 'शिक्षा' म्हणून मिळालेय हे न कळल्यामुळेच मी 'योगी' बनू शकलो."

"पण तू ज्याअर्थी हे काम केलंयस, त्याअर्थी त्यासाठी तूला नक्कीच बघी हेतु असणार. तेव्हा तूला खरं खरं मला काय सांगायचंय ते बघता सांगून टाक न!" राजा चंद्रसेनने भूषणला विचारले.

"महाराज, युवराजांना गुरुकुलाधिपतींनी शिक्षा केली असेल, तर युवराजांवर त्याचा परिणाम बघायला हवा. अर्थात लोकांना ही शिक्षा आहे, असे कळतं, तर युवराजांच्या मनाला बाईट वाटेल. अन् तेच वावरयक आहे. युवराजांना पश्चात्ताप वाटायला हवा, म्हणजेच त्यांचे वर्तन सुधारेल. गुरुकुलात नीट न वागल्याने शिक्षा म्हणून युवराज

राजवाढ्यात आले, अन् शिक्षेचा काला सव सुखोपभोगाल त्यांनी मजेल खेळीत केला तर ती शिक्षा, शिक्षा कसली? त्यांना आपली चूक कळणार कशी महाराज?" भूषणने विचारले.

भूषणाच्या या प्रश्नावर चंद्रसेनने जरा विचार केला आणि म्हणले, "होय, चपल योग्याच्या कीर्तीमुळे आकर्षित होऊन, याकात प्रत्येकजण 'चपल योगी' म्हणून घायला अहमहामकेने पडले येत आहे. तू बोलनास ते अगदी बरोबर आहे. मी गुरुकुलाधिपतीला आज्ञा देईन की युवराज जेव्हा काही चूक करील, तेव्हा त्याला अन्य विद्यार्थ्यांबरोबर तेचच गुरुकुलाच्या नियमाप्रमाणे शिक्षा भोगायला लावावी." एका विशेष अशा गोष्टीकडे आपले लक्ष आकर्षित करून दिल्यावरून राजाने विदुषकवद्दल प्रसन्नता व्यक्त केली आणि त्याला अनेक अमूल्य वस्तु भेट दिल्या.

शिक्षेचे स्वरूप बदलल्यानंतर युवराजांतही चांगले परिवर्तन झाले. त्याचे वागणे लवकरच सुधारले.

अशिक्षित मांडलीक

स्पेन देशात एक मांडलीक राजा होता. तो अगदीच अशिक्षित होता. त्याच्याजवळ अपार धन व नौकरचाकर असल्यामुळे त्याला बाटे की, 'आपल्याला तर सर्व काही कळतं, अण लिहाय-वाचायला आलेच पाहिजे याची काय आवश्यकता? आपण ऐसे फेकून चांगल्या सुशिक्षित लोकांना कामाला लावू शकतो, त्यामुळे अशिक्षित असलो तरी आपलं काय नुकसान? मुद्दास मेहनत करून अक्षरं गिरवून अभ्यास करणं, शब्द पाठ करणं वगैरे आपल्या इतकामानाश शोधणार नाही.'

नेहमी आपल्या बरोबरच राहून कारकुनी काम करण्यासाठी या मांडलीकाने एका गरीब माणसाला नोकरीवर ठेवले.

एकदा कट्टेस पुढ निघालं अन् मांडलीकाला सम्राट राजाकडून हुकूम मिळाला की, "आपलं सैन्य घेऊन

युद्ध भूमीवर हजर व्हावे." हुकूमनामा कारकुनाकडून वाचवून घेतल्यावर आपलं सैन्य गोळा करून तो युद्धभूमीकडे रवाना झाला. त्याने कारकुनालाही बरोबर घेतलं होतं.

काही दिवस सर्व काही ठीक ठीक चाललं. राजाच्या या युद्धाचा अहवाल कारकुनाकडून लिहवून स्वतःची मोहर लावून मांडलीक सम्राटाकडे पत्र रवाना करी. परंतु एक विवस शत्रूचा एक जाण कारकुनालाच लागून त्याचा मुत्सु बौद्धला.

जाता मांडलीकाला पत्त्या कारकुनाची आवश्यकता होती, परंतु ते काम इतकं तगबडतोल होण्यातलं नव्हतं. तरीही मांडलीकाच गर्व काही जुतरला नाही. त्याच्या मनात असे काही आलं नाही की, 'मीच स्वतः शिकलो-सबरलो बसतो, तर किती बरं झालं असतं!'

स्पेनमधील लोककथा

एवढ्यात एक अडबटण अप्रसिध्द झाली. सम्राटाकडून एक दूत आला व मांडलिकाला एक पत्र वेगून ताबडतोब परत फिरला. गथात काय लिहिलं आहे, याची मांडलिकाला काहीच कल्पना नव्हती, युद्ध चालू ठेवावं असा संदेश आहे, की बन्द करावं असा आहे-मांडलिकाला काहीच समजेना.

अंधारात चाचपडत रहावं अशी अवस्था झाली मांडलिकाची. स्वक्यात त्याला एक लिहितावाचता येणारा सैनिक विसला. मांडलिकाच्या चांगल्या स्मृतीचा होता तो. त्याला बोलावून चिठ्ठी त्याच्या हावी ठेवत तो म्हणाला, "अरे, कावून कायच बरे, घात काय लिहिलंय ते, चुकीचं नाचवंस नर चापवी सोळवीन चांगली! अन् काय

वाचशील ते गुप्त राहिलं पाहिजे. आपण दोघ सोडून कुठाला काही समजलं नाही पाहिजे वातलं! नीट साचण रहा."

या सैनिकाचा आपल्या मालकावर काही कारणांने राग होता. त्याने काही दिवसांपूर्वी नद्यागरी चूक केली होती. अन् त्याबद्दल मांडलिकाकडून त्याला नर्धमेलं होईपर्यंत चाळकाने फोंडून काढण्यात आलं होतं. आता आपला राग काढण्याची, सूड घेण्याची चांगली संधी चालून आली होती त्याला. त्या सैनिकाने पत्र पाहून आश्चर्य फ्रकट करत म्हटलं, "शी! फार वाईट झालं! सेनानायकाचे पद सोडून ताबडतोब आपल्याला दरबारात हजर होण्याचा राजाकडून हुकूम आला आहे. घात असं लिहिलंय की कोणीसा आपल्याबद्दल जापरा राजदोही आहात असा आरोप केला आहे."

हे ऐकून मांडलिकाला फार राग आला. अन् तडकून तो म्हणाला, "काय? मी राजदोही? बशी अफवा बुढबणारे किती बदमाश असतील! मी स्वतःच जाऊन शिरच्छेद करतो त्यांचा."

तो ताबडतोब राजधानीकडे निघाला लांबची वाट होती. वाटेन न कुठलं गाव होतं, ना घर! मांडलिकाने आपला घोडा रात्री एका झाडाला बांधला अन् तो जमिनीवरच सोपून गेला. सकाळी अठरावापर पाहिलं, तर रस्त्याकडेच्या एका दगडावर काही लिहून ठेवलेलं आढळलं त्याला, जवळून

पाहिल्यावर काही निघात येईल या अदृशाने तो त्या दगडाच्या अगदी जवळ गेला. त्यावर लिहिलं होतं- 'जवळ येवू नका, धोका आहे.'

पण दगडाच्या फरर जवळ गेल्यामुळे मांडलिकाचा पाय चसरून तो शेजारच्या खंदकात कोसळला. त्यातून बाहेर पडायला त्याला फार कष्ट पडले. बाहेर पडला, तेवढ्यात त्याच्या कमरेत जुत्तण भरली! चामपांही कळीण आचं त्याला! कसतरी खुरदत तो जवळच्या एका गानात पोचला. अन् तिथल्या एका धर्मशाळेत राजीच्या मुक्कामापुरती जागा मिळवली त्यानं.

त्या धर्मशाळेत मांडलिकाला आपल्या जवळच्या गावचा एक माणूस दिसला. तो मांडलिकाची नजर चुकवून पळून जाऊ पहात होता. त्याने जेव्हा मांडलिकाची अवस्था पाहिली, तेव्हा तो भीतीने शहरालाच! परंतु मांडलिकाला माव त्याला पाहून फारच संतोष वाटला.

"अरे, माझ्या या परिस्थितीत देवानंच पाठवावं बघ तुला मावसाकडे! मी जाता या अवस्थेत राजाकडे जाऊ शकणार नाही. मी काय परिस्थितीत आहे, याबद्दल तूच राजाला पत्र लिही. मी वग झाल्याबरोबर राजाला भेटेन अन् ज्याने माझ्यावर खोटेनाटे आरोप केलेत त्याची चांगली खबर घेईन."

मांडलिकाने त्या माणसाला विनवले. पण त्याने मात्र मांडलिकाने सांगितल्याप्रमाणे न लिहिता चिठ्ठीत राजाला शिच्या देत देत

मजकूर खरडला. मांडलिकाने त्यावर आपली मोहर अडवून पत्र पाठवून दिले.

ते पत्र वाचल्यावर राजा क्रोधाने लाल झाला. त्याने आपल्या सेनापतीला आज्ञा दिली की, "मा माणसाला जिवन्त अथवा मेलेला-कसाही माझ्यासमोर हजर कर." मांडलिकाच्या आणून तुरुंगात डांबले गेले. तो पहिल्यापासून फार धर्मेबखोर असल्याने त्याने राजाकडे कसानीही कैफियत दिली नाही. 'काय न्हायचं असेल ते होवो' अशा विचाराने तो तुरुंगात मुकाट बसून राहिला.

मांडलिकाकडून खरं काढून घेण्यासाठी त्याचा हरतन्हेने छळ करण्यात आला परंतु आपण निर्दोषी आहोत, असं सांगणंही

मांडलिकाला अपमानास्पद वाटत होत. शोबटी राजाच कंटाळला. तो शोबटी म्हणाला, "या राजशेहणाला शिरच्छेदाची शिक्षा द्यावी असं घाटलंय मला. याशिवाय दुसरी कोणती ही शिक्षा द्याला योग्य होणार नाही."

आता न्यायाधीश म्हणाला, "महाराज, मला एक शंका येतंय. अशी शक्यता आहे की, ज्या पत्रावर त्याने मोहर जुठवली आहे, ती त्याने स्वतः बाबलीच नमस्वीत. त्याला लिहिता-वाचता येत की नाही माबदल मना शंका वाटतेय."

मंतर आपट्टी एक कर्मचारी म्हणाला, "हा, लोक म्हणतात की हा अगदी अशिक्षित आहे. मला वाटत की याला मूळीच लिहिता-वाचता येत नाही. याला विचार करून शिक्षा केली पाहिजे."

"अशिक्षित? मी स्वतःही पाच वर्षे बेहनत करून लिहिणं-वाचणं शिकलो. या खुद्दिहीनाला इतकंही करावंसं वाटलं नाही? पण हे कसं शाबित करावंसं की वो

खरोखरच अशिक्षित आहे?" राजाने विचारले.

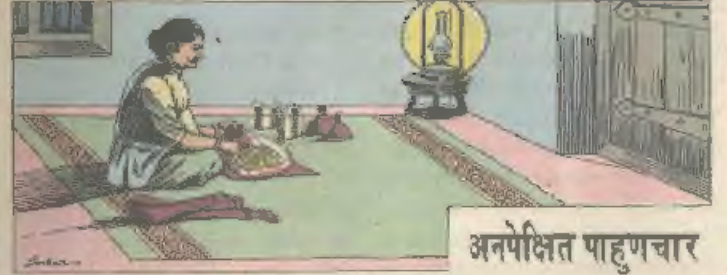
न्यायाधिष्ठाने राजाने दिलेल्या मृत्युदंडाचा मजकूर एका पत्रात लिहिता आणि ते मांडलिकाकडे घेऊन जाऊन म्हटलं, "तू याच्यावर मही कर म्हणजे तुला सोडून देण्यात येईल."

"काय लिहिलंय यात?" मांडलिकाने विचारलं.

"यात असं लिहिलंय की तू निर्दोष आहेस. तुझ्यावर जो आरोप आहे तो खोटा सिद्ध झालाय." न्यायाधीश उत्तरला.

"ओहो! असं असेल तर वा त्यागद इकडे, मी मोहर जुठवतो." असे म्हणून पत्रावर त्याने मोहर जुठवली.

आता मात्र राजाला कळून चुकलं की हा प्राणी अगदीच निरभर आहे. मांडलिकाला सोडून देण्यात आलं आणि ज्याने त्याच्या बाबतीत द्रोह केला होता, त्याला आजीवन तुरुंगवासाची शिक्षा दिली गेली.

अनपेक्षित पाहुणचार

श्रीधरपुर मध्ये कमलानाथ नावाचा एक व्यापारी रहात असे. शहरात त्याची एक विशाल बशी कोळी होती. त्याचे अनेक व्यापार होते. दररोज रात्र झाल्याबरोबर रोजच्या फायद्याचे रुपये तीट गोळून, तिजोरीत टाकून कुतूप लावायची त्याची पध्दत होती.

एका रात्री कमलानाथ नेहमीप्रमाणे रुपये मोजत असताना कोणीचा दरवाजा खटखटवला. त्याबरोबर चटईवर असलेला रुपयांचा ढीग त्याने एक कपडा टाकून झाकला आणि मग जाऊन दरवाजा खुपडला. दरवाज्यात त्याला त्याच्या दुरुच्या नात्यातला रामध्यान झुभा असलेला दिसला. या दोघांमध्ये चांगले मैत्रीचे संबंधही होते. रामध्यान सरळ खोलीत येऊन चटईवर शाकून ठेवलेल्या रुपयांच्या ढिगाजवळच बसला. कमलानाथला काहीच सुचेनासे

झाले. त्याने रामध्यानला इतकंच विचारले- "का रे! रात्रीचा आलास? काय गडबड आहे?"

रामध्यान म्हणाला "करे, एक लहानसं कम आहे तुझ्याकडे; म्हणून आलो रे! मला अचानक पंचवीस रुपयांची गरज पडली. काय करू? म्हणूनच इतक्या रात्री येऊन तुला त्रास देत आहे. तू सोडून अशा उदचणीच्या वेळी मला मदत करणार आहेच कोण?"

बोडा वेळ तर कमलानाथच्या तोंडस शब्दच बाहेर पडेना. पण मंतर सावरून तो म्हणाला, "हल्ली माझा व्यापार तितकासा बरोबर भासत नाहीये. नुकसानीत चानगाच्या या व्यापाराचा कंटाळा आला आहे मला. आज तर दुकानात पाच रुपयांचीही विक्री झाली नाही. मग आपली या व्यापाराबद्दल काय सांगू?"

पण रामध्यान एवढ्याने गव बसणार

नव्हता. तो पुनः पुन्हा कमलानाथला विनवू लागला की-हवं तेंवढें व्याज घे, पण कर्ज तर मला हवच. इतक्यात खिडकीतून जोराचा वारा आला आणि खोलीतला तेलाचा दिवा विझून गेला. खोलीत एकदम काळोख झाला. कमलानाथ गडबडीने रामध्यानचे दोन्ही हात पकवून म्हणू लागला, "रामध्यान, गैरसमज करू नकोस. पण मीच सध्या चाईट परिस्थितीत असल्याने तुला मदत करू शकत नाही. माफ कर मला! असते तर तुला नाही तर कोणाला दिले असते?"

बाता रामध्यान म्हणाला, "ठीक आहे. तुझ्याजवळ पैसेच नसले, तर तू तरी कुठून वेचाल? चन, मी दुसरीकडे कुठे प्रयत्न करीन. निघतो मी."

परन्तु तरीही रामध्यानचे हात न सोडता कमलानाथ त्याला विनवू लागला, "बरे, तू तर किती विवसांनी मालास भाड्याकडे. माता भाड्यावरबर जेवण करूनच जातू."

रामध्यान आपण जेवूनच निघत्याचे सांगू लागला. तरीही कमलानाथ त्याचे हात न

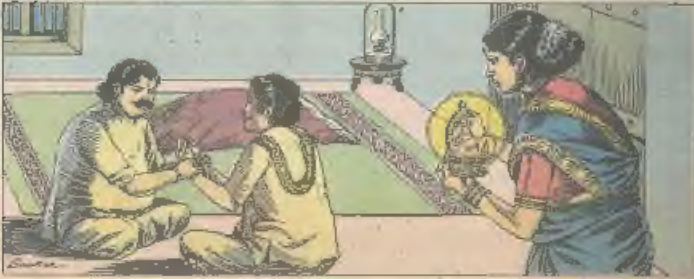
सोडता म्हणू लागला.

— "असं नको म्हणू रे! भाड्यासाठी आज जेव न भाड्या वरोबर!"

इतक्यात कमलानाथची बायको एक दिवा लावून घेऊन तेथे आली. लगेच रामध्यानचें हात सोडून देत कमलानाथ म्हणाला, "हो, हो! मी चितरूनच गेलो. रात्र खूप झालीय अन् तुलाही अजून पैशांची सोय करायची आहे. जेवण कुठेही केन, तरी काय फरक पडतो!"

"हो, तुंबरोबरच म्हणतोयस जातो मी." म्हणून रामध्यान तेथून निघून गेला.

कमलानाथच्या बायकोला समजेता की आपला नवरा कमलानाथचे हात घेऊन त्याला जेवायचा आग्रह का करीत होता. तिने विचारल्यावर कमलानाथ हसत म्हणाला, "वग बेडे! दिवा तर निव्वना, अन् पैसे इथे चटईवरच आहेत कपड्याखाली. पैशांचं रक्षण करावं म्हणून मला हे पाटक करावं लागलं." नव-याच्या कोलप्रयाने ती चकित झाली!

जडूण्या वस्तुधरा

निळे गुलाब

अद्यानकालत असाध्य मानवी जाणारी एक मोठ्ठ बहूधा अवकलच घडणार आहे कौमुदीलयातीन कधी वैमर्त्यक गेली चार वर्षे काठ असेलत्या खटपटीन वया आले, तर ती मोठ्ठ असाध्य रक्षणार नाही. निळ्या रंगाची पेथनिया आणि छिराया फुलांना निळ्या रंग प्रदान करणारी रोवतुचे (ग्रीन्स) काढून घेऊन ती गुलाबाच्या रोपान रोवतुचे प्रयत्न हे वैज्ञानिक करत आहेत. अशी प्राक्ती मिळाली आहे की त्यांच्या प्रयत्न जवळजवळ सफल होत आला आहे आणि १९९३ पर्यंत पहिले निळे गुलाब तयार करण्यात ते सफल होतील अशी आशा आहे

असामान्य गिधाडे

भारतास गिधाडांचे काठ प्रकार आहेत. त्यातला 'पॉर्विचरी गिधाड' हा एक प्रसर मुक्त होत आलेला आहे. प्रथम ही गिधाडे थोड्याच न आलेला देशात पहायला मिळत. पण आता मात्र तो प्रसर पूर्णतः माघच झाला आहे. अहमदनगरच्या 'कमला नैहरू शु' मध्ये अशी तीन गिधाडे आहेत की ज्यांना 'राजगिधाड' (King Vulture) असेही म्हटले जाते. ही गिधाडे मनःस्थवस्वीत आलेला आहेत.

खूप मोठी संख्या

अन्य प्राण्यांच्या मुलाने चितटांची संख्या ही सर्वात जास्त आहे बसे मानले जाते. त्यांच्या जवळजवळ २,२०,००० इतक्या जाती आहेत. सर्वत्र कीटजांची मोठ्ठ निचारात घेतली तर त्यांचे फरर ५०,००,००० मानले जातील. किड्यांची एकूण संख्या १,०००,०००,०००,०००,०००,००० मानली जाते

